

ARIEL ORZEŁEK

<https://orcid.org/0000-0001-5360-464X>

Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

DZIAŁALNOŚĆ STANISŁAWA JANA ROSTWOROWSKIEGO W CHRZEŚCIJAŃSKIM STOWARZYSZENIU SPOŁECZNYM W LATACH 1957–1974

Abstrakt: Utworzone w 1957 r. Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne należało do trzech, obok ruchu Znak i PAX-u, środowisk katolików świeckich w PRL po 1956 r. Było spośród nich najmniejsze, niemniej odgrywało istotną rolę w polityce wyznaniowej władz zorientowanej na antagonizowanie polskich katolików. Rządzone do 1968 r. przez Jana Frankowskiego, w latach 1968–1974 przez Zygmunta Filipowicza, a od 1974 r. przez Kazimierza Morawskiego, było miejscem ciągłych walk frakcyjnych, często sterowanych przez władze za pomocą tajnych współpracowników Służby Bezpieczeństwa. Jednym z nich był Stanisław Jan Rostworowski.

Słowa kluczowe: Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, PRL, Służba Bezpieczeństwa, Stanisław Jan Rostworowski, tajny współpracownik.

Abstract: The Christian Social Association, founded in 1957, was one of three (officially-tolerated) groups of lay Catholics in the post-1956 People's Republic of Poland, along with the Znak movement and the PAX Association. It was the smallest of them, but it played an important role in the Communist authorities' religious policy, which sought to antagonise Polish Catholics. Presided over until 1968 by Jan Frankowski, between 1968 and 1974 by Zygmunt Filipowicz, and from 1974 by Kazimierz Morawski, it was a place of constant factional struggles, often controlled by the authorities with the help of secret collaborators with the Security Service. One of these was Stanisław Jan Rostworowski.

Keywords: Christian Social Association, People's Poland, Security Service, Stanisław Jan Rostworowski, secret collaboration.

Stanisław Jan Rostworowski (1934–2018) był jednym z ważniejszych działaczy katolickich ugrupowań społeczno-politycznych w powojennej Polsce. Początkowo związany ze Stowarzyszeniem „PAX”, przez wiele

lat działał w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym (ChSS), gdzie był między innymi członkiem Zarządu. Był płodnym publicystą politycznym i historycznym, to on w dużej mierze kształtował linię ideową ChSS oraz upowszechniał wiedzę na temat polskich środowisk konserwatywnych¹. Na początku lat siedemdziesiątych był jednym z głównych pretendentów do objęcia przywództwa ChSS, wobec nieuchronnego, jak się zdawało, odejścia Zygmunta Filipowicza. Ostatecznie jednak, pomimo sporego sukcesu, jakim było uzyskanie w 1972 r. mandatu poselskiego, w 1974 r. przegrał rywalizację o fotel prezesa Stowarzyszenia z Kazimierzem Morawskim. Stało się tak mimo jego wieloletniej współpracy z organami bezpieczeństwa PRL, którą prowadził jako tajny współpracownik o pseudonimie „Stanisław”, i która w dużej mierze przyczyniła się do wzmocnienia jego pozycji politycznej. Celem niniejszego tekstu jest zobrazowanie działalności Rostworowskiego w ChSS od momentu powołania Stowarzyszenia w 1957 r. do lutego 1974 r., kiedy to wybory nowych władz przyniosły temu działaczowi klęskę. Analiza zaangażowania politycznego bohatera tekstu zostanie omówiona na tle jego współpracy ze Służbą Bezpieczeństwa i prób jej wykorzystania w celu objęcia kierownictwa ChSS.

Podstawą źródłową tekstu są zgromadzone w Archiwum IPN dokumenty dotyczące Rostworowskiego, a także materiały operacyjnego rozpracowania ChSS. Pomocniczą rolę odgrywa zasób archiwalny AAN, zwłaszcza materiały Urzędu do spraw Wyznań (UdsW) dotyczące działalności ChSS, oraz dokumenty znajdujące się w spuściźnie Rostworowskiego (nie okazały się przydatne materiały ze spuścizny Rostworowskich pozostające w zasobie Archiwum Państwowego w Lublinie, nieodnoszące się do interesującego okresu, podobnie istotnych informacji nie zawierał zespół Akt Jana Frankowskiego w AAN). Rolę uzupełniającą miała publicystyka Rostworowskiego oraz inne materiały prasowe Stowarzyszenia.

Świadomość, że Rostworowski współpracował z SB, pozwala zrozumieć wiele zjawisk występujących podczas walki o władzę w ChSS, która zaczęła się na początku lat sześćdziesiątych od działań opozycji wymierzonych w twórcę i pierwszego prezesa Stowarzyszenia, Jana Frankowskiego. Analiza agenturalnego uwikłania Rostworowskiego pozwala dostrzec skalę sterowalności ChSS i jej podporządkowania władzom, rolę w nim agentury wpływu, a także mechanizmy polityki państwa wobec ugrupowań katolickich.

¹ Podsumowaniem jego badań nad tą tematyką jest wydana niedawno praca o dziejach ruchu zachowawczego w międzywojennej Polsce, S.J. Rostworowski, *Konserwatyści. Dzieje ruchu zachowawczego w II RP – kres czy istnienie?*, Warszawa 2018.

Przed przejściem do zasadniczego toku rozważań należy stwierdzić, że trudno odnaleźć w historiografii informacje o agenturalnym uwikłaniu Rostworowskiego. Znana jest powszechnie sprawa współpracy z SB Morawskiego jako TW „Mariusza”², pojawiły się też nieliczne wzmianki o innym prominentnym działaczu Stowarzyszenia, Janie Majdeckim (TW „Mak”, „Derby”)³. Rostworowski był współpracownikiem równie jak oni ambitnym, a przy tym ważnym dla Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Zaliczyć go można do ścisłego grona najważniejszych współpracowników bezpieczeństwa w środowiskach katolickich, obok wyżej wymienionych włączając jeszcze do tej grupy Andrzeja Micewskiego (TW „Michalski”, „Historyk”⁴) i Wacława Auleytnera (TW „Anna”, „Jarosławski”⁵).

Samo ChSS ciągle czeka na swoją monografię, podobnie jak jego czołowi działacze na swoje biografie. Początkom ugrupowania szkice poświęcili Tomasz Sikorski⁶, a także autor niniejszego tekstu⁷, który opracował

² T. Lenczewski, *Historia pewnej „recenzji”*, „Przeszość i Pamięć. Biuletyn Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa” 2011, 38, s. 291–293; *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, t. 2: *Kronika wydarzeń*, cz. 2, red. F. Dąbrowski, P. Gontarczyk, P. Tomasik, Warszawa 2015, s. 273; Teczki pracy i personalne TW „Mariusza”, AIPN, 00170/302; 001043/3945.

³ *Marzec 1968 w dokumentach MSW*, s. 272–273; Teczki pracy i personalne TW „Derby”, AIPN, 00170/911/1–4; 001043/1139.

⁴ A. Friszke, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego*, „Tygodnik Powszechny” (dalej: TP) 2006, 25, s. 1, 10; idem, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (II). Od ściany do ściany*, TP 2006, 26, s. 10; idem, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (III). Kontrakt*, TP 2006, 27, s. 6; idem, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (IV). W osmozie z władzą*, TP 2006, 28, s. 22; idem, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (V). W przeciagu*, TP 2006, 29, s. 19; Gość „Rzeczpospolitej” Andrzej Friszke. *Micewski: polityk uwikłany, autor suwerenny, „Rzeczpospolita”* (dalej: Rz) 16 VIII 2006, 190, s. 2; P. Adamowicz, A. Kaczyński, „Michalski” vel „Historyk”, Rz 12–13 VIII 2006, 188, s. 1; P. Adamowicz, A. Kaczyński, „Historyk”, Rz 12–13 VIII 2006, 188, s. A7–A8; A. Kaczyński, *Katolik w potrzasku*, Rz 12–13 VIII 2006, 188, s. A8; A. Orzełek, *Od idealisty do katolickiego Talleyranda. Andrzej Micewski — ideolog, działacz i gracz polityczny w środowiskach katolickich w powojennej Polsce*, „Polish Biographical Studies” 2021, 9, s. 180, 184–188; Teczki pracy i rozpracowania TW „Michalskiego”, „Historyka”, AIPN, 00191/14; 001043/1768; 0716/281/1; 0716/218/2; 0716/218/3; 02071/28; 01591/405.

⁵ Wacław Auleytner. *Współpracowałem ze służbami specjalnymi PRL*, <http://labo-old.wiez.pl/wydarzenia.php?archiwum&i=526> (dostęp: 25 I 2022). Auleytnera zaliczano w 1957 r. w MSW do „najlepszej agentury wywodzącej się z działaczy katolickich”. J. Wtorkowski, „Informacja dot. klubu katolickiego «Dialog» ubiegającego się o rejestrację jako stowarzyszenie zarejestrowane p.n. «Myśl Społeczna»”, 1 IX 1957, AIPN, 0648/114, k. 165–166.

⁶ T. Sikorski, „Secesja — krnąbrne dziecko odwilży”. *Geneza Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (październik 1956 — październik 1957)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2021, 1, s. 280–305.

⁷ A. Orzełek, *U genezy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. Powstanie i rozpad pierwszego zespołu redakcyjnego tygodnika „Za i Przeciw”*, KH 126, 2019, 4, s. 721–763.

też artykuły poświęcone Frankowskiemu⁸. Oprócz tego opublikowano niewielkie teksty poświęcone dwóm lokalnym oddziałom ChSS⁹, a pewne informacje o Stowarzyszeniu odnaleźć można w pracach Andrzeja Friszkego¹⁰, Tomasza Sikorskiego¹¹ i Cecylii Kuty¹². Z pewnością jednak nie wyczerpuje to tematyki działalności ChSS. Chociaż Stowarzyszenie uchodzi za najmniej ważne spośród trzech ugrupowań katolików świeckich w popaździernikowej PRL (obok ChSS były to PAX i ruch Znak), zarówno ze względu na swoją liczebność, wiążący się z nią ograniczony charakter działania i duży stopień podporządkowania władzom, nie oznacza to jednak, że można zbyć jego istnienie jedynie ogólnikowymi wzmiankami. Oprócz bowiem wspomnianej wyżej możliwości analizy polityki komunistów wobec ugrupowań katolickich na przykładzie ChSS, badania nad nim dają szansę na ukazanie mechanizmów oportunistycznego politycznego oraz prób gry politycznej z pozycji słabszego. Należy mieć też na uwadze fakt, że władze uznawały istnienie ChSS za ważne, starając się je aktywizować i traktując jako czynnik równoważący pomiędzy PAX-em i Znakiem, oraz jako ugrupowanie rezerwowe na wypadek kłopotów ze strony pozostałych środowisk katolickich¹³.

⁸ A. Orzełek, *From „Catholic Red Banners” to the Christian Social Association. The Evolution of the Understanding of the Socio-Political Tasks of Catholicism in the Political Reflection of Jan Frankowski (1912–1976)*, „Res Historica” 2021, 51, s. 579–609; idem, *Jan Józef Frankowski*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, red. R. Łątka, Warszawa 2020, s. 84–100.

⁹ D. Gucewicz, *Dywersyjna rola Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w ruchu katolickim (na przykładzie Gdańska)*, w: *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy — aktywność — myśl. Studia i szkice*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Toruń 2014, s. 627–646; T. Blaszkak, *Służba Bezpieczeństwa wobec Stowarzyszenia PAX i Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w województwie szczecińskim w latach 1952–1990*, w: *Sensus catholicus*, s. 647–655.

¹⁰ A. Friszke, *Nadzieje i złudzenia. Środowiska katolików świeckich przed i po Październiku 1956*, w: *Sensus catholicus*, s. 74–114.

¹¹ T. Sikorski, *Węzeł gordyjski. Katolicy świeccy w PRL (1956–1989)*, Warszawa 2021, s. 36–39; idem, „*Sensus catholicus*”. *Orientacje ideowe powojennych legalnych środowisk katolików świeckich w Polsce Ludowej. Zbliżenia i oddalenia*, w: *Sensus catholicus*, s. 39–73; idem, *Orientacje ideowo-polityczne środowisk katolików świeckich w Polsce (1956–1972)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. M. Siedziako, Z. Stanuch, G. Wejman, Szczecin 2017, s. 102–142.

¹² C. Kuta, „*Działacze*” i „*Pismaki*”. *Aparat bezpieczeństwa wobec katolików świeckich w Krakowie 1957–1989*, Kraków 2009; eadem, *Rola i znaczenie prasy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, w: *Oficjalna prasa PRL*, t. 1, red. S. Ligarski, R. Łątka, Szczecin–Warszawa 2020, s. 113–125; eadem, *Służba Bezpieczeństwa wobec organizacji katolickich: PAX, ChSS, PZKS*, w: „*Satelici*”. „*Satelickie*” *partie polityczne i organizacje społeczno-polityczne w Polsce (1944/1945–1989)*, red. R. Ptaszyński, T. Sikorski, Warszawa 2021, s. 154–194.

¹³ „*Wnioski dot. ugrupowań katolików świeckich*”, 2 I 1961, AAN, Urząd do Spraw Wyznań (dalej: UdsW), 127/148, k. 4; A. Micewski, *Katolicy w potrzasku. Wspomnienia z peryferii polityki*, Warszawa 1993, s. 49–50.

Stanisław Jan Rostworowski urodził się 27 listopada 1934 r. w Poznaniu. Pochodził z arystokratycznej rodziny. Jego ojciec, także Stanisław, oficer Wojska Polskiego, podczas II wojny światowej zaangażowany był w działalność konspiracyjną. W 1943 r. otrzymał nominację generalską. Rok później został aresztowany i zamordowany przez Niemców. Młody Rostworowski w szkole średniej, którą ukończył w 1951 r., zaczął wykazywać sympatie wobec Polski Ludowej. Z powodu pochodzenia nie mógł studiować, jak zamierzał, na państwowych uczelniach w Poznaniu czy Wrocławiu. W związku z tym przez dwa lata pracował fizycznie, a w 1953 r. rozpoczął studia polonistyczne na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim. Rychło związał się tam z Kołem Społecznie-Postępowym Studentów¹⁴, które uchodziło za lubelską młodzieżówkę PAX-u, a sam Rostworowski określił je jako „agendę PAX-u na KUL-u”¹⁵. Wkrótce został jednym z liderów Koła, starając się zachować pewną ideową autonomię od Związku Młodzieży Polskiej. W dobie Października 1956 r. i wzmożonej krytyki PAX-u Koło odcięło się od Stowarzyszenia¹⁶. Rostworowski, który wchodził w skład Zespołu Centralnego PAX-u, na jego burzliwych zebraniach w dobie Października przeciwstawiał się Bolesławowi Piaseckiemu¹⁷. Następnie zbliżył się do grupy „secesji” Jana Frankowskiego. Został akwizytorem pisma „Za i Przeciw”, osiągając w tej dziedzinie duże sukcesy i zwracając na siebie uwagę Frankowskiego. Nie odszedł ze środowiska wraz z grupą lewicy bezpartyjnej i gdy jesienią 1957 r. utworzone zostało ChSS, został jednym z jego organizatorów w Lublinie. Nie dotarł jednak na pierwsze zebranie organizacyjne. W 1958 r. został sekretarzem Zarządu lubelskiego oddziału Stowarzyszenia i pozostawał nim do 1970 r.¹⁸ Od 1969 r. kierował miejscowym oddziałem redakcji

¹⁴ Raport o zezwolenie na dokonanie werbunku w charakterze informatora S.J. Rostworowskiego, Lublin, 30 VIII 1958, AIPN, 00200/1127, k. 14; „Wyciąg z notatki agenturalnej ze spotkania odbytego 8 IV 1959 r. z inf. ps. «Student»”, ibidem, k. 28–29; „Charakterystyka dot. Stanisława Rostworowskiego posła do Sejmu PRL”, Lublin, 4 I 1976, ibidem, k. 264–266; *Sylwetki kandydatów*, „Za i Przeciw” 1972, 12, s. 15.

¹⁵ S.J. Rostworowski, *Agenda PAXU na KUL-u czyli Koło Społecznie-Postępowe Studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Wrocław 2015. Utworzone w 1952 r. Stowarzyszenie PAX było początkowo organizacją nieliczną i ograniczoną administracyjnie do Warszawy. Bolesław Piasecki, ażeby obejść te ograniczenia, tworzył lokalne oddziały „Słowa Powszechnego”, a także wspomniane „koło młodych” na KUL-u.

¹⁶ „Deklaracja Koła Społecznie Postępowego Studentów K.U.L.”, 1956, Archiwum Klubu Inteligencji Katolickiej w Warszawie, 1/2, k. 1–3; S.J. Rostworowski, *Agenda PAXU na KUL-u*, s. 71–90.

¹⁷ S.J. Rostworowski, *Agenda PAXU na KUL-u*, s. 67–70.

¹⁸ Doniesienie informacyjne nt. sytuacji w kręgach młodzieży katolickiej na KUL-u (autorstwa „Tomka”), 30 X 1956, AIPN, 00200/1127, k. 177–178; „Charakterystyka dot.

pisma ChSS „Novum”¹⁹. Stał na czele redakcji periodyku „Studia i Dokumenty” oraz wydawnictwa „Novum”. Angażował się w chrześcijański „ruch pokojowy” i brał udział w jego międzynarodowych spotkaniach²⁰.

Rostworowskiego początkowo poddano inwigilacji z racji jego działalności w środowiskach katolickich²¹. Wobec lojalnej postawy studenta obserwację zakończono, ale wkrótce potem zaczęto go rozpatrywać jako kandydata do werbunku²². Wstępne rozmowy prowadzono od maja 1957 r., zarzucono je jednak, gdyż był on wówczas zajęty kończeniem studiów. Zaprezentowana podczas tych spotkań przez Rostworowskiego postawa, którą uznano za przychylną dla dalszego kontaktu, sprawiła, że pozostał on w obszarze zainteresowania SB²³.

Raport w sprawie zezwolenia na dokonanie werbunku Rostworowskiego w charakterze informatora został sformułowany w lubelskiej SB 30 sierpnia 1958 r. Konieczność jego pozyskania argumentowano potrzebą spenetrowania lubelskich struktur ChSS oraz środowiska KUL-u. Podkreślano znajomości Rostworowskiego w sferach katolickich i koneksje rodzinne (m.in. był kuzynem Mikołaja Rostworowskiego, ważnego działacza PAX-u), a także jego wysoką inteligencję. Werbunku chciano dokonać „na zasadzie lojalności”, mając na uwadze fakt, że Rostworowski był co prawda katolikiem, ale „nie fanatycznym” i nie krytykował rzeczywistości PRL. Za ważne uznano przedstawienie mu perspektywy zysków materialnych ze współpracy (pracował on wówczas w bibliotece i starał się o posadę na KUL-u). Jak się wydaje, już wówczas dostrzegano jego potencjał jako działacza²⁴.

Formalnego werbunku dokonano 11 września 1958 r. Rozmowa odbyła się, jak zaznaczał werbujący por. Bogumił Tarkowski, w „pogodnej atmosferze”. Na spotkaniu omówiono ostatnie wydarzenia na KUL-u,

Stanisława Rostworowskiego posła do Sejmu PRL”, Lublin, 4 I 1976, ibidem, k. 267; *Katolicyzm i polityka w PRL. Rozmowa ze Stanisławem Rostworowskim, działaczem ChSS* (1), „Myśl Polska” 2016, 51–52, s. 6.

¹⁹ Stopka redakcyjna, „Novum” 1969, 1–2, s. 2.

²⁰ *Sylwetki kandydatów*, „Za i Przeciw” 1972, 12, s. 15.

²¹ Postanowienie o założeniu sprawy ewidencyjno-obszerniczej S.J. Rostworowskiego, Lublin, 20 IV 1955, AIPN, 00200/1127, k. 153.

²² Postanowienie o zakończeniu i przekazaniu do archiwum sprawy ewidencyjno-obszerniczej S.J. Rostworowskiego, 28 I 1957, AIPN, 00200/1127, k. 181.

²³ Raport o zezwoleniu na dokonanie werbunku w charakterze informatora S.J. Rostworowskiego, Lublin, 30 VIII 1958, AIPN, 00200/1127, k. 15–16; Raport z przeprowadzonej rozmowy z kandydatem do werbunku S.J. Rostworowskim, Lublin, 24 V 1957, ibidem, k. 183–185.

²⁴ Raport o zezwoleniu na dokonanie werbunku w charakterze informatora S.J. Rostworowskiego, Lublin, 30 VIII 1958, AIPN, 00200/1127, k. 13–15.

a także sytuację w Znak oraz „Więzi”, o której Rostworowski wypowiedział się z „dużym znanstwem zagadnienia”²⁵. On sam podpisał też odpowiednie zobowiązanie do zachowania kontaktów z SB w tajemnicy²⁶. W listopadzie oświadczył oficerowi prowadzącemu, że uznaje konieczność informowania resortu o sytuacji w środowiskach katolickich, tak aby zapobiec ich wrogiej wobec komunistów działalności. Zaznaczał, że zanim podjąłby szerszą działalność polityczną, konsultowałby to z SB, „aby nie popaść w jakąś kolizję”²⁷.

Agenturalna współpraca Rostworowskiego początkowo polegała na składaniu regularnych meldunków, za które otrzymywał odpowiednie wynagrodzenie (np. 1500 zł w 1960 r., 2000 zł w 1963 r., 2000 zł w 1974 r., później wręczano mu też prezenty imieninowe, MSW ponosiło także koszty w związku z organizacją spotkań – na kawę, alkohol, papierosy itp.)²⁸. Do połowy lat sześćdziesiątych jego działalność nie nosiła raczej znamion agentury wpływu, miała charakter informacyjny. Rostworowski koncentrował się na działaczach środowisk katolickich i składaniu sprawozdań ze swych kontaktów zagranicznych. Informator, któremu nadano prosty pseudonim „Stanisław” (w raportach dotyczących wizyt zagranicznych występował jako „Stanisław VIII”), oceniany był początkowo jako wiarygodny i użyteczny współpracownik²⁹. W 1960 r. stwierdził nawet, że „utrzymywanie kontaktu z Służbą Bezpieczeństwa uważa za celowe i przynoszące korzyść obopólną, gdyż on jako działacz ChSS-u jest w pewnym sensie ochraniający i kierowany w swej pracy organizacyjnej bez obaw o zejście na niezgodne z wymaganiami władz stanowisko”³⁰. W 1961 r. po raz pierwszy Rostworowskim zainteresowała się centrala MSW (Departament I) w związku z jego wyjazdem zagranicznym. Czasowo wstrzymano mu paszport, zapewne po to, aby skłonić go do większej lojalności³¹. Po powrocie z Belgii oświadczył jednak, że

²⁵ Raport o zatwierdzenie dokonanego werbunku informatora S.J. Rostworowskiego, Lublin, 12 IX 1958, AIPN, 00200/1127, k. 17–19.

²⁶ Zobowiązanie S.J. Rostworowskiego do zachowania w tajemnicy kontaktów z przedstawicielami SB, Lublin, 11 IX 1958, AIPN, 00200/1127, k. 21.

²⁷ Wyciąg z notatki operacyjnej nr 1 z 3 IX 1958 r. dot. spotkania ze S.J. Rostworowskim, AIPN, 0945/796, k. 14.

²⁸ Rozliczenia kosztów współpracy ze „Stanisławem” 1958–1974, AIPN, 00200/1127, k. 30–39, 46–48, 52–59, 71–72, 74–91.

²⁹ Charakterystyka TW ps. „Stanisław”, Lublin 14 VIII 1961, AIPN, 00200/1127, k. 50; „Wyciąg ze stenogramu nr 4 rozmowy ze «Stanisławem» w dn. 27 IX 1958 r.”, AIPN, 0945/796, k. 17–19.

³⁰ Informacja nt. S.J. Rostworowskiego, Łódź, 25 XI 1960, AIPN, 00200/1127, k. 41.

³¹ Dokumentacja związana z wyjazdem zagranicznym S.J. Rostworowskiego, Lublin–Warszawa, 1961–1962, AIPN, 00945/796, k. 46–103.

w swym raporcie nie chce opisywać postaw znajomych, co odebrano jako chęć wycofania się ze współpracy³². Ostatecznie Rostworowski udzielił informacji o działalności belgijskich środowisk chrześcijańskich i emigracyjnych³³.

W 1965 r. stwierdzono jednak, że nie jest on do końca szczerzy i zaangażowany we współpracę. Spotkania z nim były krótkie, a informacje niewyczerpujące. On sam traktował kontakty z SB półoficjalnie i „na dystans”, przejawiając coraz mniejszą chęć do rozmów. W tym momencie stawiano sprawę jasno — albo Rostworowski okaże większą spolegliwość, albo kontakt z nim zostanie przerwany³⁴. Nie ma wątpliwości, jaką podjął decyzję, skoro współpraca trwała do końca lat osiemdziesiątych.

ChSS przez cały okres swojego istnienia było targane sporami personalnymi i wewnętrznymi rozgrywkami. Od momentu jego założenia rządził nim twardą ręką prezes Jan Frankowski przy pomocy swych najbliższych współpracowników — Zygmunta Filipowicza i Janusza Makowskiego. Już w 1957 r., rozbijając zespół redakcyjny „Za i Przeciw” pod hasłem walki z „bezpartyjną lewicą demokratyczną”, Frankowski zdeintegrował grupę „secesji” i zbudował ChSS z działaczy o proweniencji chadeckiej, narodowej i konserwatywnej. Stanowili oni trzeci garnitur działaczy politycznych, o których mawiano, że są w wieku, w którym „nie zamierzają się kłócić z Panem Bogiem”³⁵. Frankowski, zasiadający w Sejmie nieprzerwanie od 1947 r., zdołał wprowadzić do parlamentu Filipowicza i Makowskiego, tworząc w 1961 r. trzyosobowy klub poselski ChSS. Prezes, kształtując ideologię Stowarzyszenia, starał się lawirować pomiędzy władzami a episkopatem. Unikał postawy opozycyjnej, ale chciał, żeby ChSS uchodziło za stronnictwo inspirowane myślą chrześcijańską. Powodowało to miałość ideową organizacji oraz hamowało jej aktywność, co zresztą wzbudzało irytację UdsW i MSW. Jednocześnie jednak w oczach politycznych nadzorców pozytywnie wyróżniał ChSS fakt, że nie miało ono ambicji ideologicznych, tak jak PAX, ani nie popierało ustroju tylko z powodów pragmatycznych, jak Znak. W czasach „małej

³² „Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. «Stanisław VIII» odbytego w dniach 15–18 I 1962 r. w Lublinie”, Warszawa, 19 I 1962, AIPN, 00945/796, k. 104–107.

³³ Informacja S.J. Rostworowskiego nt. sytuacji w środowiskach chrześcijańskich w Belgii, Warszawa, 16 I 1962, AIPN, 00945/796, k. 123–126; Informacja S.J. Rostworowskiego nt. polskich emigrantów politycznych w Belgii, 1962, ibidem, k. 128–129.

³⁴ Meldunek dot. wykorzystania TW ps. „Stanisław”, Lublin, 27 I 1965, AIPN, 00200/1127, k. 66–70.

³⁵ „Informacja dot. wyborczego zjazdu ChSS”, Warszawa, 1 XII 1959, AIPN, 0648/169/1, k. 32; „Informacja dot. wyborczego zjazdu ChSS”, Warszawa, 29 XII 1959, ibidem, k. 61–64; *Walne zebranie Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, „Za i Przeciw” 1959, 22, s. 3.*

stabilizacji” była to postawa pożądana, warunkowała jednak nierozwiązywalny paradoks — jak zaktywizować ChSS, równocześnie utrzymując jego oportunistyczną postawę?³⁶

ChSS gromadziło zarówno byłych paksowców, jak też starych działaczy chadeckich i narodowych, często aktywnych jeszcze przed 1939 r. Do grona tych bardziej znaczących w ChSS, oprócz Frankowskiego, zaliczyć można Filipowicza, byłego członka kierowanego przez Karola Popiela Stronnictwa Pracy³⁷, i przedwojennego narodowego piłsudczyka Makowskiego³⁸. Aktywnością wyróżniali się też Kazimierz Morawski, który działalność publicystyczną zaczynał na łamach prasy paksowskiej³⁹, i Jan Majdecki, żołnierz AK, posiadający doświadczenie w pracy w administracji rządowej na tzw. ziemiach odzyskanych, związany u progu Polski Ludowej ze Stronnictwem Pracy⁴⁰.

W 1960 r. „Stanisław” oceniał, że Frankowski nie ufa ludziom i nie pragnie uczynić z ChSS prężnej organizacji o odpowiednio dobranych kadrach. Stowarzyszenie było w optyce Rostworowskiego nastawione na oportunizm i działanie pragmatyczne, a jako takie nie miało przed sobą wielkich perspektyw. Zmiana byłaby możliwa dzięki porozumieniu z tradycyjnym laikatem i aktywizacji w terenie⁴¹. Prezes jednak nie był zwolennikiem takich rozwiązań. Wobec tego na początku lat sześćdziesiątych pojawiła się w ChSS dość rachityczna jeszcze opozycja, która wtedy nie potrafiła wpłynąć na ścisłe kierownictwo Stowarzyszenia⁴².

³⁶ „Informacja dot. wyborczego zjazdu ChSS”, 1 XII 1959, AIPN, 0648/169/1, k. 30–31; Informacja dot. działalności ChSS, Warszawa, 19 VIII 1959, ibidem, k. 56; „Plan pracy w zakresie nadzoru nad działalnością stowarzyszeń katolickich na rok 1965”, AAN, UdsW, 89/191, k. 60; „Informacja dotycząca działalności Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego”, opracowanie Wydziału Administracyjnego KC PZPR, Warszawa, luty 1961, AAN, UdsW, 129/5, k. 6–12; Poprawki do informacji Wydziału Administracyjnego KC PZPR dot. działalności ChSS i Znak, 14 III 1961, AAN, UdsW, 129/6, k. 2–4.

³⁷ Charakterystyka Z. Filipowicza, AAN, UdsW, 127/161, k. 1–2; 129/12, k. 49.

³⁸ Charakterystyka J. Makowskiego, AAN, UdsW, 127/261, k. 7; 129/12, k. 50.

³⁹ Kwestionariusz personalny K. Morawskiego, połowa lat sześćdziesiątych, AIPN, 001043/3945, k. 8, 11–12; K. Morawski, „Życiorys”, Warszawa, 12 II 1952, ibidem, k. 14; Informacja nt. K. Morawskiego, Warszawa, 13 I 1958, ibidem, k. 15.

⁴⁰ Ankieta tajnego współpracownika ps. „Derby”, połowa lat sześćdziesiątych, AIPN, 00170/911/3, k. 15–19; Charakterystyka J. Majdeckiego, schyłek lat sześćdziesiątych, ibidem, k. 26.

⁴¹ Informacja nt. ChSS (autorstwa TW „Stanisława”), Lublin, 11 V 1960, AIPN, 0648/169/2, k. 314–316.

⁴² Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa „Górskiego”), Warszawa, 2 III 1959, AIPN, 0648/169/2, k. 194–197; Doniesienie informacyjne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa „Pauliny”), Warszawa, 20 IV 1959, ibidem, k. 208–209; Notatka agenturalna dot. sytuacji w ChSS (autorstwa „Studenta”), Łódź, 12 IV 1960, ibidem,

W 1961 r. utworzony został Zespół Organizacyjny, którym kierowali młodzi, ambitni działacze o przeszłości AK-owskiej — Jan Majdecki i Andrzej Szomański (wchodzący od 1960 r. do Zarządu Stowarzyszenia)⁴³. Bliski był im także Morawski. Pragnęli oni dokonać reformy Stowarzyszenia i ograniczyć wszechwładzę prezesa. Ze środowiskiem tym sympatyzował poseł ChSS, szef oddziału poznańskiego, a od 1961 r. sekretarz generalny Stowarzyszenia Janusz Makowski, znajomy Frankowskiego jeszcze z czasów przedwojennych. Filipowicza, mimo że od 1961 r. był drugim, a od 1963 r. jedynym wiceprezesem, jako samodzielnego gracza lekceważono, wiedzano jednak, że jego poparcie może się okazać bardzo przydatne⁴⁴. W początkowych kalkulacjach opozycja uznawała Rostworowskiego raczej za protegowanego Frankowskiego i odnosiła się doń z dużą nieufnością. Takie wrażenie mógł pogłębiać fakt, że lubelski działacz w 1963 r. po raz pierwszy został wybrany do Zarządu⁴⁵.

Frankowski, pragnąc rozprawić się z opozycją, w 1964 r. uderzył w Morawskiego, zarzucając mu sympatie promoczarskie. Morawski, do niedawna protegowany prezesa⁴⁶, jak się wydaje, istotnie miał pewne kontakty z Mieczysławem Moczarem. W ChSS, którego genealogia,

k. 305–307; Doniesienie nt. nastrojów w ChSS (autorstwa „Odysa”), Kraków, 7 XII 1960, ibidem, k. 334; „Doniesienie z dnia 14 XII 1960 r.” (autorstwa „Kalendarza”), ibidem, k. 335–337; „Notatka służbowa ze spotkania odbytego dnia 12. bm.” (ze źródłem „Arab”), Warszawa, 12 XI 1962, ibidem, k. 379.

⁴³ J. Majdecki, „Referat Zespołu Organizacyjnego na posiedzenie Komisji Politycznej w dniu 18 czerwca 1961 r.”, Warszawa, 18 VI 1961, AAN, Archiwum Rodziny Rostworowskich (dalej: ARR), 260, k. 1–33; „Wyciąg z protokołu nr 6”, 1960, AAN, UdsW, 89/2, k. 6.

⁴⁴ „Informacja dot. działalności Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego”, Warszawa, 6 III 1963, AIPN, 0648/175, k. 40; „Notatka służbowa ze spotkania odbytego dnia 5. bm.” (ze źródłem „Arab”), Warszawa, 6 IX 1963, ibidem, k. 53; „Uwagi do oceny tygodnika «Za i Przeciw», dokonanej przez Komitet Centralny PZPR”, Warszawa, VI 1964, ibidem, k. 75–77; „Notatka ze spotkania z TW ps. «Mak» odbytego w dniu 10 VIII 1964 r. w kawiarni «Ujazdowskiej»”, Warszawa, 11 VIII 1964, AIPN, 00170/911/1, k. 17–19, 23; „Notatka informacyjna dot. działalności Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego oraz — Tygodnika Ilustr. «Za i Przeciw»”, ok. 1963, AIPN, 00170/911/1, k. 25–31; Informacja o wynikach wyborów w ChSS, Warszawa, 26 XI 1963, AAN, UdsW, 89/6, k. 13; Notatka nt. wyborów w ChSS, 26 XI 1963, AAN, UdsW, 89/17, k. 150.

⁴⁵ „Notatka ze spotkania z TW krypt. «Mak» odbytego w dniu 10 VIII 1964 r. w kawiarni «Ujazdowskiej»”, Warszawa, 11 VIII 1964, AIPN, 0648/175, k. 78–80.

⁴⁶ „Doniesienie informacyjne dot. Kazimierza Morawskiego kier. działu tygodnika «Za i Przeciw»” (autorstwa informatora „Maćka”), Warszawa, 9 XII 1957, AIPN, 001043/3945, k. 46; „Doniesienie informacyjne dot. Kazimierza Morawskiego” (autorstwa informatora „Górskiego”), Warszawa, 31 I 1958, ibidem, k. 48. Ciekawostką był fakt, że Morawski, pochodzący z arystokratycznej rodziny, był wnukiem księcia regenta Zdzisława Lubomirskiego.

pomimo wszystkich zawirowań, uznawana była za „październikową” i „puławiańską”, był to poważny zarzut⁴⁷. 30 sierpnia 1964 r. Frankowski zaatakował Morawskiego na zebraniu Zarządu. Przebieg tego spotkania wykazał słabość opozycji. Makowski stanął po stronie prezesa, a Majdecki, Szomański i sam Morawski zdobyli się jedynie na potępienie poglądu o możliwości istnienia walk frakcyjnych w partii. Morawski stracił stanowisko drugiego zastępcy naczelnego „Za i Przeciw”⁴⁸. Jeżeli wspominać o tych wydarzeniach tak szczegółowo, to przede wszystkim dlatego, że tamta rozgrywka Frankowskiego okazała się bronią obosieczną. Opozycja bowiem zyskała dowód na „rewizjonistyczne” sympatie prezesa, który w odpowiednim momencie zdołała z sukcesem wykorzystać. Prezes tolerował nawet publicznie wygłaszane fraszki o tym, że „Adzio⁴⁹ ulega czarom Moczara”⁵⁰.

Pewność siebie Frankowskiego w pacyfikowaniu jakichkolwiek odmiennych poglądów w ChSS zaczęła irytować Rostworowskiego. Duże oburzenie wywołała sprawa wstrzymania przez prezesa druku polemizującego z tekstem Stanisława Stommy artykułu autorstwa Majdeckiego i Morawskiego, który był zawołaną afirmacją linii „partyzantów”⁵¹. Prawdopodobnie ta sprawa skłoniła Rostworowskiego do zbliżenia się do

⁴⁷ Notatka służbowa ze spotkania z K. Morawskim, Warszawa, 15 II 1965, AIPN, 001043/3945, k. 62–66; Doniesienie nt. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 27 XI 1970, AIPN, 0648/171, k. 37; Notatka dot. sporu J. Frankowskiego i K. Morawskiego, Warszawa, 12 VI 1964, AIPN, 01355/222, k. 356–358; Pismo K. Morawskiego do J. Frankowskiego, Warszawa, 18 I 1965 [odpis], AAN, UdsW, 89/17, k. 65–66; K. Morawski, Notatka nt. konfliktu z J. Frankowskim, Warszawa, 9 VI 1964, ibidem, k. 113–115.

⁴⁸ „Notatka ze spotkania z TW ps. «Mak» odbytego z dnia 25 IX 1964 r. w L.K. «Cafe»”, AIPN, 00170/911/1, k. 32–35; „Notatka ze spotkania z TW ps. «Mak» odbytego w dniu 10 XI 1964 r. w L.K. «Lotos»”, Warszawa, 10 XI 1964, ibidem, k. 45; Notatka na temat zebrania Zarządu ChSS, Warszawa, wrzesień 1964 (autorstwa TW „Mariusza”), AIPN, 01355/222, k. 364–366; K. Morawski, Notatka na temat zebrania Zarządu ChSS, 2 IX 1964, AAN, UdsW, 89/17, k. 9–11.

⁴⁹ Tak popularnie nazywany był Morawski.

⁵⁰ Notatka służbowa ze spotkania z K. Morawskim, Warszawa, 15 II 1965, AIPN, 001043/3945, k. 62–66; Doniesienie nt. sytuacji w ChSS (autorstwa kontaktu personalnego „Krystyna”), Warszawa, 19 I 1965, AIPN, 01355/222, k. 372.

⁵¹ Notatka nt. rozmowy z J. Frankowskim nt. polemiki J. Majdeckiego i K. Morawskiego z artykułem S. Stommy, 1965, AIPN, 00170/911/1, k. 104; J. Majdecki, K. Morawski, „W związku z artykułem Stanisława Stommy. Trudne prawdy”, ibidem, k. 105–112; Informacja dot. stanowiska J. Frankowskiego wobec artykułu S. Stommy w „Tygodniku Powszechnym”, Warszawa, lipiec–sierpień 1965, AIPN, 01355/222, k. 378–381; „W związku z artykułem Stanisława Stommy” [adnotacja: artykuł wstrzymany przez J. Frankowskiego i Z. Filipowicza], 1965, AAN, UdsW, 89/12, k. 70–77. Rzeczony artykuł Stommy: S. Stomma, *Trudne czasy i trudne decyzje*, TP 1965, 30, s. 1, 5.

opozycji⁵². Nie analizując bliżej osobnego, obszernego tematu konfliktu w ChSS do 1968 r. i chcąc zarysować jedynie tło dla działalności Rostworowskiego w tym czasie, przypomnieć jednak należy, że główni przeciwnicy Frankowskiego — Majdecki i Morawski, byli współpracownikami organów bezpieczeństwa państwa i konsultowali z MSW swoje posunięcia. Sam resort starał się hamować opozycjonistów, przekonując ich, że nierealny jest na razie postulat obalenia Frankowskiego i dążyć należy do ustanowienia „kolegialnego kierownictwa” w ChSS⁵³. W Wydziale Administracyjnym Komitetu Centralnego i w MSW coraz częściej winą za chaos w ChSS obarczano Frankowskiego⁵⁴.

Prezes czuł się jednak ciągle pewny siebie. W kwietniu 1965 r. ustalono podział kompetencji w Zarządzie. Frankowski dla siebie zarezerwował nadzór nad całością spraw kadrowych, prasowych i programowych, pozostali zaś działacze byli jedynie wykonawcami jego woli na poszczególnych „odcinkach”. Rostworowskiemu powierzono przy tym ogólnie pojęty wpływ na prace organizacyjne i programowe⁵⁵. W grudniu 1965 r. prezes, pomimo wcześniejszych gestów mających wskazywać na dążenie do reformy Stowarzyszenia, na nadzwyczajnym zjeździe w grudniu 1965 r. prowadził obrady po dyktatorsku i jawnie kpił sobie z opozycji, otrzymał jednak wotum zaufania od delegatów. Spowodowało to, że do grona niezadowolonych dołączyli Adam Romaniuk (działacz przedwojennego Stronnictwa Demokratycznego⁵⁶), Jan Meysztowicz (międzywojenny dyplomata⁵⁷), a nawet Filipowicz, formując „drugą koalicję”. Opozycję tworzyli zatem najważniejsi, poza prezesem, działacze. Problemem był jednak brak zdecydowania dwóch najbardziej wpływowych opozycjonistów, Filipowicza i Makowskiego, wynikający z ich strachu przed Frankowskim⁵⁸.

⁵² „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Mak» w dniu 7 VIII 1965 r.”, Warszawa, 11 VIII 1965, AIPN, 00170/911/1, k. 117.

⁵³ „Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. «Mak» odbytego 2 II 1965 r.”, AIPN, 00170/911/1, k. 57.

⁵⁴ „Charakterystyka aktualnej działalności stowarzyszeń katolickich”, opracowanie Wydziału Administracyjnego KC PZPR, Warszawa, styczeń 1965, AAN, UdsW, 129/72, k. 182–183; „Charakterystyka aktualnej działalności stowarzyszeń katolickich”, 1965, AAN, UdsW, 127/149, k. 5–6.

⁵⁵ „Zarządzenie nr 9 z dnia 7 kwietnia 1965 r.” (w sprawie organizacji pracy Zarządu Głównego ChSS), AAN, UdsW, 89/13, k. 2–6; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Mak» w dniu 29 IV 1965 r.”, Warszawa, 29 IV 1965, AIPN, 00170/911/1, k. 70.

⁵⁶ Charakterystyka A. Romaniuka, 1968, AAN, KC PZPR, LI/161, b.pag.

⁵⁷ Charakterystyka J. Meysztowicza, 1968, AAN, KC PZPR, LI/161, b.pag.

⁵⁸ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» w dn. 15 XII 1965 r.”, Warszawa, 20 XII 1965, AIPN, 00170/911/1, k. 139–140; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» dn. 21 XII 1965 r.”, ibidem, k. 141–142; „Notatka w sprawie

Ten brak stanowczości rychło zemścił się na opozycji. Już w styczniu 1966 r. prezes zaczął uderzać w Rostworowskiego (zarzucając mu „odchylenie prawicowe”) i Szomańskiego⁵⁹, a w czerwcu usunął Rostworowskiego i Majdeckiego z Zarządu⁶⁰. Frankowski bez problemu został ponownie wybrany prezesem⁶¹. Przerażony „Derby” już w grudniu 1965 r. prosił MSW o ochronę, twierdząc, że Frankowski chce go „zniszczyć”⁶². Rostworowski zachowywał się z większą godnością, rozumiejąc, że uderzenie w opozycję musiało odbyć się za zgodą władz, które nie zareagowały na prośby przeciwników Frankowskiego o protekcję. Majdecki próbował interweniować u Aleksandra Skarżyńskiego, a Morawski u samego Zenona Kliszki⁶³. Bezskutecznie jednak, a przed konsekwencjami uratowało Morawskiego jedynie demonstracyjne pokajanie się⁶⁴.

Opozycja nie złożyła jednak broni, przez cały czas, przede wszystkim poprzez współpracę z MSW i UdsW, starała się uderzać we Frankowskiego. W październiku 1966 r. odbyła się konferencja programowa ChSS w Nieporęcie, gdzie, jak wskazywał Rostworowski, interesująca i ważna dyskusja na temat stosunku ChSS do rzeczywistości politycznej i spraw wyznaniowych została ucięta przez Frankowskiego stwierdzeniem, że nie

zebrania członków zwyczajnych Ch.S.S. w dniu 19 grudnia 1965 r.” (autorstwa TW „Derby”), 21 XII 1965, *ibidem*, k. 143–144; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» dn. 21 I 1966 r.”, Warszawa, 21 I 1966, *ibidem*, k. 165–166; Doniesienie nt. zebrania członków zwyczajnych ChSS (autorstwa TW „Mirośława”), 21 XII 1965, AIPN, 01355/222, k. 417–419; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z tw. «Derby» dnia 23 XII 1966 r.”, Warszawa, 23 XII 1966, *ibidem*, k. 429; „Wyciąg z doniesienia TW «Mirośława» z dnia 28 I 1966 r.”, *ibidem*, k. 422.

⁵⁹ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» dn. 12 I 1966 r.”, AIPN, 00170/911/1, k. 156.

⁶⁰ „Informacja Nr 165/IV/66 dot. wyboru nowych władz Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego”, Warszawa, 30 VI 1966, AIPN, 0648/176, k. 21–23.

⁶¹ „Protokół nr 11 z Walnego Zgromadzenia Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, które odbyło się w dniu 26 czerwca 1966 r. w Częstochowie przy ul. Krakowskiej 45 w świetlicy fabryki «Warta»” [odpis], AIPN, 1585/18712, k. 97–106.

⁶² „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» dnia 10 XII 1965 r.”, Warszawa, 16 XII 1965, AIPN, 00170/911/1, k. 137.

⁶³ Pismo J. Majdeckiego do A. Skarżyńskiego, Warszawa, VI 1966, AIPN, 00170/911/1, k. 193; „Uwagi na marginesie aktualnej sytuacji Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego”, *ibidem*, k. 194–198; Pismo K. Morawskiego do Z. Kliszki, 5 VIII 1966, AIPN, 001043/3945, k. 71–72; Pismo K. Morawskiego do wicemarszałka Sejmu Z. Kliszki w sprawie stosunków w ChSS, Warszawa, 10 I 1966, AIPN, 0648/176, k. 17–20; Pismo opozycji w ChSS do UdsW, Warszawa, 24 V 1966, AAN, UdsW, 89/17, k. 13–14; Pismo K. Morawskiego do A. Skarżyńskiego, Warszawa, 28 I 1965, *ibidem*, k. 44–47.

⁶⁴ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Derby» dnia 2 IX 1966 r.”, Warszawa, 2 IX 1966, AIPN, 00170/911/1, k. 217.

ma sensu zaprzętać takimi sprawami uwagi partii⁶⁵. W 1967 r. udało się Majdeckiemu dotrzeć do Ryszarda Frelka, sekretarza Kliszki. Wpływowi wicemarszałek Sejmu uchodził za protektora Frankowskiego, a Majdeckiemu udało się zdobyć informacje wskazujące na to, że wyraża on zgodę na zmiany w ChSS⁶⁶.

Z racji ograniczonej ilości miejsca jedynie ogólnie mogą zarysować przebieg obalenia Frankowskiego w 1968 r., które było związane z utratą przez niego protekcji w partii w dobie wydarzeń marcowych. Spadek zaufania komunistów do Frankowskiego wynikał z umiejętnie suflowanych przez opozycję zarzutów o „antygomułkowskie” stanowisko. Już w lutym 1968 r. podczas rozmowy posłów ChSS z szefem UdsW, Aleksandrem Skarżyńskim, prezes spotkał się z ostrą krytyką⁶⁷. Początkowo opozycjoniści planowali weryfikację kadr, umożliwiającą docelowe wybranie nowego szefa⁶⁸. Do akcji przeciwko Frankowskiemu pozyskani byli już wszyscy czołowi działacze: Filipowicz, Makowski, Majdecki, Morawski, Rostworowski, Romaniuk, Meysztowicz, Szomański i Adam Paygert. Wydarzenia marcowe przyspieszyły działanie opozycji. Pod zarzutem, że Frankowski nie chciał podpisać czołobitnej wobec władz deklaracji, 26 marca Zarząd uchwalił „zabezpieczenia właściwego profilu politycznego” publikacji ChSS, tak przekształcając proces decyzyjny w organizacji, aby zminimalizować wpływy dotychczasowego prezesa⁶⁹.

⁶⁵ Doniesienie nt. konferencji ChSS w Nieporęcie w dn. 3–7 X 1966 r. (autorstwa TW „Stanisława”), Lublin, 18 X 1966, AIPN, 0648/175, k. 124–125; „Notatka dot. kursokonferencji ChSS w Nieporęcie”, Warszawa, 16 XI 1966, ibidem, k. 126–130.

⁶⁶ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Derby» dn. 7 IX 1967 r.”, AIPN, 00170/911/1, k. 297; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Derby» dnia 14 IX 1967 r.”, Warszawa, 15 IX 1967, ibidem, k. 299; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Derby» dn. 8 XII 1967 r.”, Warszawa, 9 XII 1967, AIPN, 00170/911/2, k. 25.

⁶⁷ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Derby» dnia 13 II 1968 r.”, Warszawa, 14 II 1968, AIPN, 0648/175, k. 218–220; Notatki z rozmowy A. Skarżyńskiego z J. Frankowskim, Z. Filipowiczem i J. Makowskim, 10 II 1968, AAN, UdsW, 89/27, k. 21–27; „Sprawy do dyskusji z pos. Frankowskim”, ibidem, k. 56.

⁶⁸ „Uwagi w sprawie ChSS”, 1968, AAN, UdsW, 89/33, k. 226–235.

⁶⁹ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Derby» dn. 20 III 1968 r.”, Warszawa, 20 III 1968, AIPN, 00170/911/2, k. 57–59; Pismo Naczelnika Wydziału IV Komendy Wojewódzkiej Milicji Obywatelskiej (dalej: KW MO) w Poznaniu do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Poznań, 13 IV 1968, AIPN, 0648/174, k. 96–97; Pismo Naczelnika Wydziału IV KW MO w Poznaniu do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Poznań, 1 VI 1968, ibidem, k. 107–108; Informacja dot. zmian w ChSS (autorstwa TW „Derby”), Warszawa, 24 IV 1968, AIPN, 0648/176, k. 168–171; Pismo Naczelnika Wydziału IV KW MO w Opolu do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Opole, 2 V 1968, AIPN, 0648/181, k. 284–285; „Notatka na temat stosunków wewnętrznych w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym”, Warszawa, 30 IV 1968, AIPN, 01355/222, k. 338–339;

Wobec jego oporu 6 kwietnia został on urlopowany, Romaniuk objął kierownictwo „Za i Przeciw”, a Morawski został zastępcą sekretarza generalnego. Z powodu obaw o determinację w działaniu Filipowicza i Makowskiego młodszy działacze, tj. Romaniuk, Rostworowski, Majdecki, Morawski, Szomański i Edmund Moszyński, utworzyli nieformalną koterię nazywaną „konfederacją” lub „grupą politycznego działania”, która stawiała sobie za cel całkowite wyeliminowanie Frankowskiego z wpływu na ChSS. 22 kwietnia uchwalono, że Frankowski nie może wrócić do obowiązków prezesa⁷⁰, a do Zarządu weszli Majdecki i Szomański⁷¹.

25 kwietnia 1968 r. w Lublinie na prelekcji dotyczącej środowisk katolickich Rostworowski stwierdził publicznie odnośnie do Frankowskiego, że „jego karta polityczna jest zamknięta”, jednak nie chciał go całkowicie przekreślać⁷². Lubelski działacz był zbyt chytrym graczem, ażeby wiosną 1968 r., wobec jeszcze niepewnego dalszego biegu wypadków w ChSS, zupełnie odcinać się od prezesa.

Wobec tego jednak, że Frankowski próbował szukać protekcji u Piaseckiego⁷³, 26 kwietnia został formalnie odwołany z funkcji prezesa.

„Informacja dot. Jana Frankowskiego”, Warszawa, 9 V 1968, ibidem, k. 342–343; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Mariusz» w dniu 28 III 1968 r.”, Warszawa, marzec 1968, ibidem, k. 454–456; Notatka ze spotkania z TW „Mariusz”, Warszawa, 17 III 1968, ibidem, k. 458–460; Notatka nt. postawy ugrupowań katolickich, 5 VI 1968, AAN, UdsW, 87/26, k. 11–13; Notatki z rozmowy A. Skarżyńskiego z Z. Filipowiczem, J. Makowskim i A. Romaniukiem, 16 III 1968, AAN, UdsW, 89/27, k. 28–36; Pismo J. Makowskiego do A. Skarżyńskiego, Warszawa, 28 III 1968, AAN, UdsW, 89/33, k. 82.

⁷⁰ Informacja dot. zmian w ChSS (autorstwa TW „Derby”), Warszawa, 24 IV 1968, AIPN, 00170/911/2, k. 65–67; „Informacja (bieżąca) dot.: aktualnej sytuacji w stowarzyszeniach katolików świeckich”, Warszawa, 25 IV 1968, AIPN, 0648/129/1, k. 157–158; „Stenogram z rozmowy przeprowadzonej w dniu 23 IV br. z TW «Mariusz»”, Warszawa, 23 IV 1968, AIPN, 0648/176, k. 164–166; „Notatka na temat stosunków wewnętrznych w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym”, Warszawa, 30 IV 1968, AIPN, 01355/222, k. 338–339; „Informacja dot. Jana Frankowskiego”, Warszawa, 9 V 1968, ibidem, k. 343; „Wyciąg z protokołu posiedzenia Zarządu Głównego ChSS w dniu 22 kwietnia 1968 r.”, ibidem, k. 463; „Notatka służbowa ze spotkania z «Mariuszem» odbytego dnia 27 IV 1968 r.”, Warszawa, 29 IV 1968, ibidem, k. 464–465; Pismo Zarządu Głównego (dalej: ZG) ChSS do Z. Kliszki, Warszawa, 22 IV 1968, AAN, UdsW, 89/33, k. 77–79; „Stanowisko Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego z kwietnia 1968 r.”, AAN, ARR, 241, k. 1–7; *Spotkania terenowe Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, „Za i Przeciw”* 1968, 16, s. 3.

⁷¹ *Z działalności Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, „Novum”* 1968, 5, s. 66.

⁷² Doniesienie nt. prelekcji S.J. Rostworowskiego dot. Znaku i ChSS (autorstwa TW „Renek”), Lublin, 25 IV 1968, AIPN, 00200/1127, k. 222.

⁷³ „Informacja dot. Jana Frankowskiego”, Warszawa, 9 V 1968, AIPN, 01355/222, k. 343; „Notatka służbowa ze spotkania z «Mariuszem» odbytego w dniu 7 V 1968 r.”, Warszawa, 8 V 1968, AIPN, 0648/177, k. 8–9.

Nie zniechęciło go to do oporu, który jednak przyjmował coraz bardziej groteskowe formy, jak włamanie się do własnego gabinetu, próba okupowania lokalu ChSS⁷⁴ i podburzanie pracowników Stowarzyszenia. Doprowadziło to do wykluczenia byłego prezesa z organizacji, którą sam zakładał⁷⁵.

W tym czasie Rostworowski wyzywał się wszelkich oporów co do uderzenia we Frankowskiego. Poinformował MSW, jakoby w jego gabinecie odnaleziono dokumenty świadczące o jego powiązaniach z „ośrodkami syjonistycznymi w Izraelu”⁷⁶, a sam prezes stosował „koncepcję żydowską” w zarządzaniu, polegającą na budowaniu zaplecza materialnego i sprawianiu wrażenia bycia prześladowanym za poglądy. Wychwalał też nowy Zarząd jako ludzi konstruktywnych i służących porozumieniu władz i katolików, a ze środowiska lubelskiego starał się protegować władzom Ryszarda Bendera. Informował też o próbach tworzenia komórki ChSS na KUL-u⁷⁷.

Wobec tego, że były prezes szukał protekcji w urzędach centralnych, zniecierpliwione MSW, a także sekretarz KC Władysław Wicha skłonili Frankowskiego i nowe kierownictwo ChSS do kompromisu. W rezultacie został on naczelnym pisma polonijnego „Hejnał Mariacki” oraz nadzorcą spółki Ars Christiana i działu polonijnego ChSS, czasowo wchodząc do Zarządu Stowarzyszenia, a w zamian zobowiązywał się do lojalności wobec swoich oponentów⁷⁸. „Stanisław” raportował MSW

⁷⁴ „Notatka na temat stosunków wewnętrznych w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym”, Warszawa, 30 IV 1968, AIPN, 01355/222, k. 340; „Informacja dot. Jana Frankowskiego”, Warszawa, 9 V 1968, ibidem, k. 344; „Notatka służbowa ze spotkań z «Mariuszem» odbytych w dniach 6, 7 i 8 IV br.”, Warszawa, 17 IV 1968, AIPN, 0648/176, k. 156–157; „Notatka służbowa ze spotkania z «Mariuszem» odbytego w dniu 30 IV 1968 r.”, Warszawa, 2 V 1968, ibidem, k. 187–188; Doniesienie nt. akcji J. Frankowskiego (autorstwa TW „Kwiatkowskiego”), 1 V 1968, AIPN, 0648/177, k. 16.

⁷⁵ Pismo J. Makowskiego do A. Skarżyńskiego z informacją o usunięciu J. Frankowskiego, b.d., AAN, UdsW, 89/17, k. 3; Pismo Z. Filipowicza i J. Makowskiego do A. Skarżyńskiego, Warszawa, 9 V 1968, AAN, UdsW, 89/33, k. 34; „Notatka służbowa dla Dyrektora Urzędu”, Warszawa, 9 V 1968, ibidem, k. 65–66; Uchwała o wykluczeniu J. Frankowskiego z ChSS, Warszawa, 3 V 1968, ibidem, k. 85.

⁷⁶ Doniesienie ze słów TW ps. „Stanisław”, Lublin, 7 V 1968, AIPN, 0648/172, k. 79.

⁷⁷ Ibidem, k. 80–82.

⁷⁸ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» dnia 27 VI 1968 r.”, Warszawa, 28 VI 1968, AIPN, 00170/911/2, k. 97–98; Pismo Naczelnika Wydziału IV KW MO w Poznaniu do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Poznań, 24 VI 1968, AIPN, 0648/174, k. 110–111; Informacja na temat porozumienia Zarządu Głównego ChSS z J. Frankowskim (autorstwa TW „Mariusza”), Warszawa, 27 VI 1968, AIPN, 0648/177, k. 17–18; „Notatnik informacyjny dla członków Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego”, 6 VIII 1968, AAN, ARR, 261, b.pag.; *Kronika ChSS*, „Novum” 1968, 6, s. 80.

szczególne rokowań pomiędzy UdsW, Frankowskim, a nowym kierownictwem ChSS, co dowodzi jego doskonałej orientacji w sytuacji w centrali. Zarzucał przy tym byłemu prezesowi programową bierność, wyczekiwanie na odpowiedni moment do działania, którego nigdy nie umiał wskazać, i, tradycyjnie, protegowanie Żydów. Za Żyda Rostworowski uznał Pawła Jasienicę, a za dowód filosemickich sympatii Frankowskiego — pozytywną recenzję *Polski Jagiellonów* zamieszczoną na łamach „Za i Przeciw”. Przestrzegając przed próbą „restytuowania” Frankowskiego w ChSS, lojalnie informował o swoich i Morawskiego kontaktach z hierarchią kościelną⁷⁹.

Między innymi dzięki takim donosom jak Rostworowskiego Frankowski był politycznie, w atmosferze 1968 r., skompromitowany, zwłaszcza z racji jego faktycznie żydowskiego pochodzenia⁸⁰. Walne Zgromadzenie Sprawozdawczo-Wyborcze ChSS w grudniu 1968 r. zatwierdziło bez kłopotów (jeśli nie liczyć łzawej przemowy Frankowskiego, uwieńczonej efektownym omdleniem) wiosenny przewrót pałacowy. Filipowicz, dotychczas pełniący obowiązki prezesa, został oficjalnie prezesem, jego zastępcą Makowski, a drugim wiceprezesem Majdecki, Morawski zaś objął stanowisko sekretarza generalnego. Do Zarządu weszli jeszcze Romaniuk, Meysztowicz, Szomański, Ludwik Chaberski (działacz Stronnictwa Narodowego, skazany w procesie Tadeusza Macińskiego w 1948 r.⁸¹) i Rudolf Juranek. Ten ostatni był olsztyńskim ewangelikiem, a jego awans oznaczał otwieranie się ChSS na ekumenizm, co wyróżniało organizację spośród innych grup katolickich w PRL, niewykazujących takich dążeń. W nowym Zarządzie nie znalazł się jednak Rostworowski⁸².

⁷⁹ Doniesienie ze słów TW ps. „Stanisław”, Lublin, 20 V 1968, AIPN, 0648/172, k. 85–89.

⁸⁰ Ojciec Frankowskiego był wyznawcą judaizmu, który dokonał konwersji na katolicyzm, Notatka dot. J. Frankowskiego, Warszawa, 23 VII 1967, AIPN, 01355/222, k. 310; Notatka z rozmowy z M. Kargulem na temat J. Frankowskiego, Warszawa, 24 VII 1967, ibidem, k. 312; „Wyciąg z informacji TW «D» z dnia 20 VII 1967 r.”, ibidem, k. 315; Pismo Komendy MO w Ostrowcu Świętokrzyskim do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW w Warszawie dot. pochodzenia J. Frankowskiego, Ostrowiec Świętokrzyski, 31 VII 1967, ibidem, k. 316; „Tłumaczenie z języka rosyjskiego dot. wyciągu z aktu małżeństwa i aktu urodzenia Jana Frankowskiego”, ibidem, k. 317–318.

⁸¹ Życiorys L. Chaberskiego, AAN, UdsW, 89/6, k. 96; Charakterystyka L. Chaberskiego, Łódź, 9 IV 1970, AAN, UdsW, 89/42, k. 64–65; Charakterystyka L. Chaberskiego, 1968, AAN, KC PZPR, LI/161, b.pag.

⁸² Notatka nt. Walnego Zgromadzenia Sprawozdawczo-Wyborczego w ChSS, Warszawa, 4 XII 1968, AAN, UdsW, 89/38, k. 8–10; „Protokół nr 1 z posiedzenia Zarządu Głównego ChSS w dniu 1 grudnia 1968 r. odbytego po Walnym Zgromadzeniu”, AIPN, 00170/911/2, k. 141–142; *Walne Zgromadzenie Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1968, 50, s. 2–3.

Formalnie w ChSS rządziła „piątka” najważniejszych działaczy: Filipowicz, Makowski, Majdecki, Romaniuk i Morawski. Czterej ostatni, wobec widocznej inercji Filipowicza, rychło zaczęli walkę o następstwo po nim. Jak mawiano wówczas: „Jedynie Frankowski jest tym, co cementuje, ale jak on się skończy, to rozleci się Zarząd, albo trzeba będzie szukać nowego Frankowskiego”⁸³. Tymczasem jednak władze nie zakończyły całkowicie kariery Frankowskiego, pozwalając mu kandydować w 1969 r. na posła, co można było odczytywać jako zademonstrowanie Zarządowi ChSS, że nie może on się uznawać za niemający alternatywy. Rychło okazało się jednak, że niespodziewanie do gry w centrali ChSS zaczął się włączać pozostający dotychczas nieco na uboczu Rostworowski.

W tym czasie wykazywał on spore ambicje ideologiczne. W przedstawionym MSW opracowaniu na temat „politycznej formacji katolickiej” stwierdzał, że zarówno „prawicowi” katolicy świeccy, czyli ruch Znak, jak i głęboko zaangażowani w socjalizm, czyli PAX, nie są w stanie zdobyć popularności wśród mas katolickich. Znak miał co prawda pewien autorytet dzięki wrazeniu swej opozycyjności, gdyby jednak wprowadzono w Polsce „konstruktywny program narodowy” (był to zapewne ukłon w stronę „partyzantów”), postawa taka straciłaby rację bytu. Także sojusz tego środowiska z prymasem Stefanem Wyszyńskim miał charakter pragmatyczny, a nie ideowy. Wobec tego Rostworowski postulował, uznając pewną formacyjną rolę środowiska, jej polityczne ograniczenie. PAX jego dawny działacz krytykował zarówno za powzięcie polityczną, jak i błędy w stosunku do Kościoła⁸⁴. Bardzo trafną refleksją Rostworowskiego było stwierdzenie, że PAX jest „wierny swej przedwojennej teorii, że powołanie nadprzyrodzone człowieka realizuje się w służbie narodu, a dziś oznacza to państwu”⁸⁵. Konstatował, że dla Stowarzyszenia Piaseckiego „jest ważna tylko teologia rzeczywistości ziemskich”⁸⁶, co czyni zeń instytucję niezajmującą się *de facto* kwestiami nadprzyrodzonymi. PAX musi więc stale być w konflikcie z Kościołem, ale i z partią, którą traktuje jako dawcę koncesji, lecz chce ją ostatecznie pokonać poprzez realizację zasady „dwiuświatopoglądowości”⁸⁷.

W tym kontekście Rostworowski kreślił wyidealizowany wizerunek ChSS – stronnictwa chrześcijańskiego, niebędącego w konflikcie

⁸³ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor» dnia 2 XII 1969 r.”, Warszawa, 3 XII 1969, AIPN, 0648/177, k. 89.

⁸⁴ Opracowanie TW „Stanisława” pt. „Problem politycznej formacji katolickiej”, Lublin, 20 VI 1968, AIPN, 0648/172, k. 95–98.

⁸⁵ Ibidem, k. 98.

⁸⁶ Ibidem.

⁸⁷ Ibidem, k. 98–100.

z episkopatem, ale i od niego niezależnego, a przy tym mającego szczerze zamiary wobec partii. ChSS było jednak prototypem organizacji katolickiej, a nie grupą zdolną faktycznie przyciągać wierzących⁸⁸. Prawem dygresji dodać należy, że przez hierarchię Kościoła katolickiego w Polsce ChSS traktowane było jako grupa jeszcze bardziej podejrzana niż PAX i tylko z powodu niewielkiej liczebności mniej niebezpieczna. Sam prymas nazywał działalność Frankowskiego „kramarstwem”⁸⁹.

Wracając do opracowania Rostworowskiego — utworzenie dużej organizacji laikatu katolickiego (autor memoriału unikał słowa „partia”) dałoby wobec tego komunistom wiele korzyści. „Stanisław” przekonywał, że osłabi to „totalitarno-konserwatywnego kardynała”⁹⁰ (jak wyrażał się o Wyszyńskim), zmniejszając nastroje opozycyjne w laikacie. Rostworowski twierdził też, że organizacja taka nie stanie się masowa z powodu niskiego poziomu upolitycznienia polskich mas katolickich i absolutnie nie będzie w stanie odciągnąć kadr z PZPR. Ugrupowanie takie łączyłoby zatem katolików-socjalistów zainteresowanych polityką i mogłoby być pośrednikiem między komunistami a społeczeństwem⁹¹.

Stronnictwo, mniejsze niż Zjednoczone Stronnictwo Ludowe, a większe niż Stronnictwo Demokratyczne, jak projektował Rostworowski, miało mieć prawo udziału w życiu politycznym, łącznie z wystawianiem kandydatów do Sejmu. „Stanisław” proponował nazwę „Polskie Stronnictwo Pracy” lub „Stronnictwo Narodowo-Społeczne”. Ugrupowanie miało powstać na bazie działaczy ChSS, PAX-u i „Więzi”, nie zastępując jednak wprost tych środowisk. Na ośrodek inicjatywny Rostworowski proponował Lublin, co stwarzałoby wrażenie, że przedsięwzięcie ma poparcie KUL-u. W razie gdyby koncepcja się powiodła, ChSS miało się rozwiązać i przekazać nowemu ugrupowaniu spółkę *Ars Christiana*, będącą jego zapleczem gospodarczym. Rostworowski chciał zatem utworzyć nową, o wiele potężniejszą od ChSS organizację (choć formalnie zastrzegając się, że nie jest to jego celem). Trudno też było spodziewać się, że ktoś inny niż Rostworowski miałby nią kierować. Niemiej „Stanisław” projektował, że na czele Komitetu Wykonawczego stanie Makowski, a Biura Politycznego, zajmującego się kwestiami programowymi — Piasecki⁹². Domniemywać można, że w planach Rostworowskiego oznaczało to

⁸⁸ Ibidem, k. 100–101.

⁸⁹ S. Wyszyński, *Pro Memoria*, t. 6: 1959, red. G. Łeszczyński, Warszawa 2019, s. 95.

⁹⁰ Opracowanie TW „Stanisława” pt. „Problem politycznej formacji katolickiej”, Lublin, 20 VI 1968, AIPN, 0648/172, k. 10.

⁹¹ Ibidem, k. 101–108.

⁹² Ibidem, k. 108–112.

dążenie do fuzji kadr PAX-u, ChSS i „Więzi”. Ta ostatnia koncepcja była w ChSS dość popularna i już na początku lat sześćdziesiątych prowadzone były pewne rozmowy, zwłaszcza na temat bliższej współpracy z „Więzią”, co było dopingowane przez UdsW, lecz sabotowane przez Frankowskiego. Integracja ChSS i środowiska „Więzi” jeśli w ogóle byłaby możliwa, to tylko po opanowaniu tej ostatniej grupy przez Janusza Zabłockiego i Andrzeja Micewskiego, Tadeusz Mazowiecki bowiem nigdy nie był szczerze zainteresowany tego rodzaju koncepcjami⁹³. Aż do obalenia Frankowskiego opozycjoniści w ChSS, zwłaszcza Morawski i Majdecki, ponawiali propozycję koordynacji działań ChSS i „Więzi”, chcąc w ten sposób wzmocnić własną pozycję i osaczyć Frankowskiego. Trudno zatem dziwić się niechęci prezesa do tego pomysłu — Frankowski oficjalnie deklarował zainteresowanie współpracą ze środowiskiem pisma „Więź”, lecz przy zachowaniu nadrzędnej pozycji ChSS. Jego osoba zaś była przeszkodą dla „Więzi”, gdzie, podobnie jak w innych grupach katolickich, miał jak najgorszą opinię⁹⁴.

Memoriał Rostworowskiego zdradzał jego ambicje polityczne i koncepcje ideologiczne. Jak się okaże, powróci on jeszcze do swych, mało wszak realnych, pomysłów w momencie gdy będzie otwarcie występował w walce o władzę nad ChSS.

Początkowo konflikt w Stowarzyszeniu toczył się pomiędzy koterią Filipowicza, Makowskiego, Meysztowicza i Romaniuka a środowiskiem młodszych działaczy: Majdeckiego, Morawskiego i Szomańskiego⁹⁵. W rozgrywki jednak ustawicznie wmieszane było MSW, coraz wyraźniej starające się wprowadzić do grupy kierującej ChSS „Stanisława”. Już w listopadzie 1968 r. pisano z Lublina do Warszawy w sprawie działań mających na celu wzmocnienie Rostworowskiego: „Zaangażowanie nasze w tym kierunku (jeżeli jest możliwe) jest naszym zdaniem m.in. o tyle celowe, że nasz kontakt z nim staje się coraz bogatszy w treści i TW coraz większą ilość swoich problemów i poczynań stara się z nami

⁹³ „Notatka służbowa z dnia 16 XI 1960 r.” (opracowana na podstawie podsłuchu środowiska „Więzi” w obiekcie „Planeta”), Warszawa, 19 XI 1960, AIPN, 0648/62/1, k. 98; „Notatka służbowa z dnia 19 V 1961 r.” (opracowana na podstawie podsłuchu środowiska „Więzi” w obiekcie „Planeta”), Warszawa, 20 V 1961, AIPN, 0648/63/1, k. 102–103.

⁹⁴ „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» w dn. 15 XII 1965 r.”, Warszawa, 20 XII 1965, AIPN, BU 00170/911/1, k. 139; „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW ps. «Derby» dn. 21 I 1966 r.”, Warszawa, 21 I 1966, ibidem, k. 165–166.

⁹⁵ Informacja dot. sytuacji w ChSS, Gdańsk, 16 IV 1969, AIPN, 0648/173, k. 226–227; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor» z dnia 4 III 1970 r.”, Warszawa, 5 III 1970, AIPN, 0648/177, k. 98.

konsultować. Z uwagi ponadto na jego pochodzenie i koneksje rodzinno-towarzyskie, po wejściu jego w skład Zarządu, istniałaby możliwość szerszego wykorzystania go do działań za granicą⁹⁶.

W 1969 r. „Stanisław” w negatywnym świetle przedstawił MSW sytuację w ChSS. Zdecydowanie krytykował Majdeckiego jako karierowicza, a Morawskiemu zarzucał brak zdolności organizacyjnych. Makowski był jego zdaniem słaby i podatny na wpływy Frankowskiego, a Filipowicz nie wyróżniał się na tle przeciętności pozostałych. Dodawał jednak, że w wyborach w 1970 r. prezesem powinien zostać wybrany Filipowicz, gdyż inaczej grozi to rozpadem ChSS. W istocie jednak zauważyć należy, że wybór kogokolwiek innego zamknąłby Rostworowskiemu drogę do prezesury. Oficer prowadzący skonstatował, że wobec skomplikowania sytuacji w Stowarzyszeniu Rostworowski powinien postępować elastycznie⁹⁷.

W 1970 r. inny współpracownik ze środowiska lubelskiego oceniał, że Rostworowski jest poważnym zagrożeniem dla „piątki” kierującej ChSS z powodu swoich ambicji. Zauważał przy tym, że ceniony jest on wśród kadry, ale nie potrafi zdobyć sobie realnego poparcia wśród członków organizacji i brak mu umiejętności pozyskiwania ludzi⁹⁸. Już we wrześniu 1970 r. Rostworowski naciskał na Morawskiego, aby przyspieszył jego wybór do Zarządu⁹⁹.

Swoją grę prowadził także Morawski, który w 1970 r. starał się uderzyć w uznawanego w tym momencie za najbardziej perspektywicznego z konkurentów Majdeckiego, nastawiając przeciwko niemu Rostworowskiego. Przy tej okazji jednak miało dojść do pierwszych tarć pomiędzy zaprzyjaźnionymi i nawet spowinowaconymi ze sobą arystokratami¹⁰⁰. Krążyły też pogłoski, że to Rostworowski stoi za akcją wymierzoną w Majdeckiego, starając się skłócić z nim Filipowicza i zająć jego miejsce. W związku z tym, że lubelski działacz wbrew stanowisku UdsW, otrzymał zgodę na zagraniczny wyjazd, pojawiły się komentarze, iż „za

⁹⁶ Pismo Naczelnika Wydziału IV KW MO w Lublinie do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW w sprawie TW „Stanisława” i jego promowania w ChSS, Lublin, 20 XI 1968, AIPN, 0648/172, k. 115.

⁹⁷ „Notatka ze spotkania z TW «Stanisław»”, Lublin, 29 X 1969, AIPN, 0648/172, k. 149–151.

⁹⁸ Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 13 X 1970, AIPN, 0648/172, k. 187–188.

⁹⁹ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» z dnia 8 IX 1970 r.”, Warszawa, 1970, AIPN, 0648/179, k. 219.

¹⁰⁰ Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 13 X 1970, AIPN, 0648/172, k. 189–190.

Rostworowski stoją siły silniejsze od Urzędu Wyznań”¹⁰¹. W istocie jednak „Stanisław” raczej obronił Majdeckiego przed upadkiem. Obawiając się wzrostu pozycji Romaniuka, poinformował bowiem MSW, że ten, a także Filipowicz, chcą utracenia Majdeckiego¹⁰². Sam Rostworowski uznawał wówczas prawdopodobnie, że powinien stawiać raczej na Morawskiego, aby nie stracić nadziei na miejsce w Zarządzie, tym bardziej że zależało mu na stałej obecności w centrali ChSS w Warszawie¹⁰³.

W wyborach w grudniu 1970 r. Filipowicz, Makowski, Majdecki, Romaniuk i Morawski obronili swoje stanowiska, a Rostworowski powrócił do Zarządu ChSS, który liczył jednak aż 13 osób¹⁰⁴. Rezultat wyborów oznaczał, że sprawa następstwa po Filipowiczu pozostaje otwarta. Samo MSW stawiało na Romaniuka, Majdeckiego i Morawskiego, zaznaczając jednak, że ten pierwszy nie może uzyskać przewagi¹⁰⁵. Jak się wydaje, największym wygranym grudniowych wyborów był Rostworowski, który nie tylko awansował, ale zaczął być rozpatrywany wśród działaczy ChSS jako przyszedły lider. Na jego korzyść działały przygotowanie intelektualne i element świeżości, pozwalający mu pozytywnie odróżnić się od skonfliktowanych działaczy z centrali. Wówczas też jednak coraz uporczywiej zaczęły pojawiać się pogłoski o jego rozmowach z MSW¹⁰⁶. Wobec wzrostu swoich wpływów zaczął być atakowany przez kierownictwo ChSS, przede wszystkim poprzez rozpowszechnianie plotek o jego bliskich relacjach ze zniechęconym w centrali Frankowskim. Być może zresztą miały

¹⁰¹ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» w dniu 2 IV 1970 r.”, Warszawa, kwiecień 1970, AIPN, 00170/911/2, k. 213.

¹⁰² „Informacja ze spotkania z TW «Stanisław»”, Warszawa, 7 II 1970, AIPN, 0648/172, k. 156–157; Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 13 X 1970, ibidem, k. 189.

¹⁰³ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» dnia 26 V 1970 r.”, AIPN, 00170/911/2, k. 220–222.

¹⁰⁴ Doniesienie dot. walnego zgromadzenia ChSS (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 18 XII 1970, AIPN, 0648/171, k. 47–51; Doniesienie dot. walnego zgromadzenia ChSS (autorstwa TW „Mirośława”), 15 XII 1970, AIPN, 0648/174, k. 165–169; Pismo dot. wyborów w ChSS, 16 XII 1970, AAN, UdsW, 89/42, k. 21–22; „Projekt organizacji pracy członków Zarządu ChSS z dnia 26 X 1970 r. według założeń nowego statutu”, ibidem, k. 23; *Walne Zgromadzenie Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1970, 51/52, s. 2; *Walne Zgromadzenie ChSS w dniu 15 XII 1970 r.*, „Novum” 1971, 1–2, s. 29–30.

¹⁰⁵ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» w dniu 13 V 1970 r.”, Warszawa, 13 V 1970, AIPN, 0648/177, k. 115; Pismo Inspektora Wydziału II Departamentu IV MSW do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Warszawa, 26 V 1970, AIPN, 0648/179, k. 263–264; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor» dn. 20 V 1970 r.”, Warszawa, maj 1970, ibidem, k. 265–266.

¹⁰⁶ Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 30 I 1971, AIPN, 0648/172, k. 196–201.

one pewną podstawę — były prezes, dysponując niejaką popularnością wśród starszych działaczy, mógł pomagać Rostworowskiemu już tylko z powodu swej niechęci do „piątki”¹⁰⁷.

Bardziej perspektywiczne wydawały się jednak ambicje Morawskiego, który jako sekretarz generalny przyjmował do ChSS nowych, młodych działaczy, tworząc z nich automatycznie własną frakcję¹⁰⁸. Sojusznika przeciwko Romaniukowi i Majdeckiemu widział w Rostworowskim¹⁰⁹. W ten sposób kreował swojego najgroźniejszego konkurenta, który jednak na razie zachowywał się wobec niego lojalnie. W październiku 1971 r. „Stanisław” krytykował w MSW Majdeckiego i postulował wzmocnienie ChSS oraz aktywizację jego działalności polonijnej¹¹⁰.

Dodać należy, że Majdecki nie mógł być raczej rozpatrywany jako realny kandydat na prezesa. Był zbyt słabym graczem, pomimo swojego umocowania w MSW. Nie zdołał stworzyć własnej frakcji, trzymał zwykle z silniejszym i często zmieniał strony. Jak się wydaje, chciał zachować fotel wiceprezesa i doprowadzić do sytuacji, w której to on mógłby mieć wpływ na to, kto zostanie szefem Stowarzyszenia¹¹¹.

Pozycja Rostworowskiego w ChSS na początku lat siedemdziesiątych była już bardzo silna. Wchodził w skład kolegium redakcyjnego pisma „Novum”. W 1970 r. został też wiceprezesem oddziału lubelskiego. W Lublinie działał w Polskim Komitecie Pomocy Społecznej oraz w Komitecie Frontu Jedności Narodu, co pozwalało mu na utrzymywanie dobrych kontaktów z władzami¹¹². Rozpoczął starania o mandat poselski, co zostało pozytywnie przyjęte w MSW¹¹³.

¹⁰⁷ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» dnia 7 VII 1970 r.”, Warszawa, 7 VII 1970, AIPN, 00170/911/2, k. 231; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor» w dniu 8 VII 1970 r.”, Warszawa, 9 VII 1970, AIPN, 0648/179, k. 225–226.

¹⁰⁸ Doniesienie dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 27 XI 1970, AIPN, 0648/171, k. 37, 39–40; Doniesienie nt. młodych działaczy ChSS (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 8 III 1971, ibidem, k. 73; Doniesienie dot. lokalnych oddziałów ChSS (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 10 VI 1971, ibidem, k. 96.

¹⁰⁹ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor»”, Warszawa, 18 V 1971, AIPN, 0648/179, k. 32–33.

¹¹⁰ Informacja nt. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Stanisława”), Warszawa, 29 X 1971, AIPN, 0648/178, k. 214–216.

¹¹¹ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» dn. 26 III 1970 r.”, Warszawa, 26 III 1970, AIPN, 0648/177, k. 105–107; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» dnia 17 IV 1970 r.”, Warszawa, 18 IV 1970, ibidem, k. 111; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby»” w dniu 13 V 1970 r.”, Warszawa, 13 V 1970, ibidem, k. 115.

¹¹² „Charakterystyka dot. Stanisława Rostworowskiego posła do Sejmu PRL”, 4 I 1976, AIPN, 00200/1127, k. 267–268; Stopka redakcyjna, „Novum” 1972, 1, s. 2; Sylwetki kandydatów, „Za i Przeciw” 1972, 12, s. 15.

¹¹³ Notatka dot. S.J. Rostworowskiego, Lublin, 4 I 1972, AIPN, 00200/1127, k. 229–230.

W 1972 r. miały się odbyć wybory do Sejmu. W ChSS liczono nawet na pięć mandatów (dla Filipowicza, Makowskiego, Majdeckiego, Romaniuka i Morawskiego), tym bardziej że do puli ChSS miał już nie wejść odchodzący z Sejmu Frankowski, ostatecznie odizolowany w tym czasie od wpływu na organizację. Tymczasem jednak Stanisław Kania w rozmowie z Filipowiczem w styczniu 1972 r. zasugerował nawet możliwość likwidacji reprezentacji parlamentarnej ChSS, wspominając też o tym, że mandat może uzyskać Rostworowski. Wywołało to próby kontrakcji i obrony przynajmniej trzech miejsc oraz zablokowania Rostworowskiego, nie przyniosły one jednak oczekiwanego rezultatu. Zgodę na kandydowanie otrzymali Filipowicz i Rostworowski (ten ostatni z Chełma). Stało się jasne, że lubelski działacz ma silne polityczne zaplecze w MSW lub/i w UdsW oraz że staje się realnym pretendentem do fotela prezesa. Próba jego osłabienia było nadanie mu statusu „posła terenowego”¹¹⁴. Rozgoryczone sukcesem Rostworowskiego kierownictwo ChSS starało się przypomnieć mu jego obowiązki i stosunki podległości¹¹⁵. Sprawa awansu Rostworowskiego zjednoczyła jednak zwaśnionych warszawskich działaczy jedynie chwilowo — wkrótce zaczęli oni spierać się o taktykę działania przeciwko nowemu posłowi¹¹⁶.

W 1972 r. „Stanisław” był na fali wznoszącej i kpił sobie z prób swojej marginalizacji. ChSS określał jako „worek ze śmieciami”, nadający się do opróżnienia. Nowe kadry Stowarzyszenia, które stworzył Morawski, uznawał za stojące po jego, Rostworowskiego, stronie. Sekretarz generalny był jedynym, którego realnie się obawiał, resztę działaczy

¹¹⁴ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» dnia 12 I 1972 r.”, Warszawa, 13 I 1972, AIPN, 00170/911/2, k. 317; Notatka dot. kandydowania S.J. Rostworowskiego na posła, Lublin, 4 I 1972, AIPN, 00200/1127, k. 229–230; Pismo Z. Filipowicza do S.J. Rostworowskiego w związku z jego wyborem na posła, Warszawa, 22 V 1972, ibidem, k. 238–240; „Doniesienie TW ps. «Topór» sporządzone na podstawie taśmy magnetofonowej”, Kraków, 14 II 1972, AIPN, 0648/171, k. 129–130; Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 23 V 1972, AIPN, 0648/172, k. 241–246; Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 30 V 1972, ibidem, k. 247–262; Informacja dot. rozmowy Z. Filipowicza ze S. Kanią (autorstwa TW „Derby”), Warszawa, 15 I 1972, AIPN, 0648/178, k. 202–204; Pismo Z. Filipowicza do S.J. Rostworowskiego, Warszawa, 22 V 1972, AAN, UdsW, 93/7, k. 88–89; Listy aktualnych i proponowanych posłów katolickich, ok. 1972, AAN, UdsW, 129/12, k. 74–75.

¹¹⁵ Pismo prezesa ChSS Z. Filipowicza do S.J. Rostworowskiego, Warszawa, 22 V 1972, AIPN, 00200/1127, k. 238–240.

¹¹⁶ Informacja dot. sytuacji w ChSS i warszawskim Klubie Inteligencji Katolickiej (dalej: KIK) (autorstwa TW „Mariusza”), Warszawa, 16 III 1972, AIPN, 0648/178, k. 180–182; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor» dnia 29 II 1972 r.”, Warszawa, 6 III 1972, ibidem, k. 189.

„piątki” uznając za pozbawionych politycznej skuteczności. Wobec tego na razie nie rozpoczął otwartego konfliktu z Morawskim, postulując nawet powierzenie mu fotela wiceprezesa¹¹⁷. W MSW oczywiście stały się ambicje Rostworowskiego — najpierw chciał on zostać wiceprezesem, a następnie prezesem ChSS. Jasne też było, że jego postawa wywołuje rozdziewki w Stowarzyszeniu. Ministerstwo nie było w tym momencie zainteresowane pogłębianiem chaosu w organizacji, wyznaczono więc Rostworowskiemu zadanie umacniania ChSS na gruncie lubelskim¹¹⁸. Można odnieść wrażenie, że w resorcie uznano, iż „Stanisław” coraz bardziej wymyka się spod kontroli, równocześnie jednak nie zamierzano dopuścić do sekowania go w ChSS¹¹⁹.

Nadmierna pewność siebie sprawiła jednak, że Rostworowski zaczął popełniać błędy. Najpoważniejszym było wystąpienie na konferencji szkoleniowej ChSS w Ustce w sierpniu 1972 r., w którym publicznie rozwinął swoją koncepcję „politycznej formacji katolickiej”. Nawoływał do aktywizacji ChSS, do śmielszego angażowania się w system socjalistyczny. Niebezpiecznie zbliżało go to do koncepcji „paksowskiej wieloświatopoglądowości” i potępionych niegdyś w środowisku teoretycznych haseł „demokratycznej lewicy bezpartyjnej”. Kierownictwo Stowarzyszenia skrytykowało prelegenta, ale jego tezy zdobyły pewne uznanie wśród zaproszonych na konferencję intelektualistów. Spotkanie zakończyło się przed czasem w atmosferze skandalu — oto jeden z wysokich działaczy wystąpił z tezami, które podawały w wątpliwość linię kierownictwa Stowarzyszenia, a przy tym zdobyły spory poklask słuchaczy¹²⁰.

¹¹⁷ Doniesienie nt. pozycji S. Rostworowskiego w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 28 IV 1973, AIPN, 0648/172, k. 324–326; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Optymista» w dniu 27 I 1972 r.”, Warszawa, 28 I 1972, AIPN, 0648/178, k. 193–194; „Wyciąg w sprawie grupy (względnie wspólnot) nieformalnych z dnia 17 III 1973” (sporządzony na podstawie opracowań TW „Aliny”), AIPN, 0648/181, k. 233.

¹¹⁸ Informacja dot. S.J. Rostworowskiego, Warszawa, 13 VI 1972, AIPN, 00200/1127, k. 235–237.

¹¹⁹ Uwagi do opracowania p.t. „Stosunki z KUL-em posła Rostworowskiego”, Lublin, 14 VI 1972, AIPN, 00200/1127, k. 246–251.

¹²⁰ „Notatka w sprawie kursokonferencji ChSS w Ustce w dniach: od 16 do 29 VIII 1972 r.” (autorstwa TW „Derby”), 29 VIII 1972, AIPN, 00170/911/2, k. 373–376; „Notatka w sprawie wystąpienia posła Rostworowskiego na kursokonferencji w Ustce (ciąg dalszy)” (autorstwa TW „Derby”), 31 VIII 1972, ibidem, k. 377–378; „Doniesienie agencjonalne nr 17/72. Ocena obozu szkoleniowego ChSS w Ustce w dniach 16 VIII – 29 VIII br.” (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 14 IX 1972, AIPN, 0648/172, k. 332–340; „Notatka służbowa ze spotkania w dniu dzisiejszym z k.o. [kontakt operacyjny] «Krzysztof»”, Szczecin, 11 X 1972, AIPN, 0648/173, k. 263; „Informacja dot.: konferencji szkoleniowej aktywu centralnego i terenowego w Ustce k. Słupska” (autorstwa TW „Hektora”), Warszawa, 5 IX 1972, AIPN, 0648/178, k. 26–30.

Genezą wystąpienia Rostworowskiego było zapewne dążenie do ożywienia ideowego ChSS, które uchodziło za ugrupowanie konformistyczne i życzliwe wobec każdej ekipy oraz pozbawione pogłębionej refleksji. Po obaleniu Frankowskiego w programie Stowarzyszenia nie zmieniło się w zasadzie nic. Ciągłe głosząco afirmację „sojuszu” z ZSRS i współdziałania katolików z marksistami. Pisano, że pozytywna postawa wierzących wobec PRL powinna mieć (a była to teza sformułowana jeszcze przez Frankowskiego) podstawę nie pragmatyczną, ale ideową i patriotyczną¹²¹. Równie bezbarwnie zareagowało ChSS na objęcie władzy przez Edwarda Gierka, udzielając mu bezwarunkowego poparcia¹²² i próbując wykazać, że od 1968 r. było krytyczne wobec Władysława Gomułki¹²³. Nowa ekipa, która proklamowała zmianę polityki wyznaniowej, nie chciała zbyt wzmacniać ugrupowań katolickich. Środowiska te liczyły jednak na to, że ludzie Gierka będą przychylniej odnosić się do ich aspiracji.

W tym kontekście Rostworowski jawił się jako najbardziej ambitny działacz ChSS, co przydało mu w Stowarzyszeniu etykietę ideologa. W tekstach publikowanych w latach sześćdziesiątych zdradzał zainteresowania katolicką myślą społeczną i jej możliwymi konsekwencjami w ustroju socjalistycznym¹²⁴. W wielce pozytywnym tonie wypowiadał się o dorobku Pierre’a Teilharda de Chardin, francuskiego jezuitę, popularnego wśród polskich katolików „społecznie postępowych”, który drogę poznania Boga widział w zrozumieniu człowieka i otaczającej go

¹²¹ J. Makowski, „Miejsce i rola Polski”, wrzesień 1968, AAN, ARR, 245, k. 1–22; „O linii ideowo-politycznej Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (wybór artykułów i przemówień)”, maj 1969, AAN, ARR, 261, k. 1–48; Z. Filipowicz, *Twórcze uczestnictwo*, „Za i Przeciw” 1968, 24, s. 2–3; *Zadania Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1968, 27, s. 3; A. Romaniuk, *Czas miniony, czas przyszły*, „Za i Przeciw” 1968, 29, s. 3; K. Morawski, *Drogowskazy jutra*, „Za i Przeciw” 1968, 30, s. 3; J. Majdecki, *Głosy o patriotyzmie*, „Za i Przeciw” 1968, 33, s. 2; E. Moszyński, *Polskie sojusze*, „Za i Przeciw” 1968, 38, s. 3; J. Majdecki, *Krytyka w demokracji socjalistycznej*, „Za i Przeciw” 1968, 39, s. 3; K. Morawski, *Światopogląd i polityka*, „Za i Przeciw” 1968, 43, s. 3; Z. Filipowicz, *Sens naszego działania*, „Za i Przeciw” 1969, 51–52, s. 4.

¹²² Pismo ZG ChSS do I sekretarza KC PZPR E. Gierka, Warszawa, 21 XII 1970, AIPN, 0648/179, k. 93–97; *Potrzeba zobowiązuje*, „Za i Przeciw” 1971, 1, s. 2; A. Romaniuk, *Dwa wymiary*, „Za i Przeciw” 1971, 1, s. 3; K. Morawski, *Ku pełni autentycznego współdziałania*, „Za i Przeciw” 1971, 4, s. 3; *O mobilizację wszystkich sił społecznych*, „Za i Przeciw” 1971, 6, s. 5; K. Morawski, *Zaufanie fundamentem naprawy Rzeczypospolitej*, „Za i Przeciw” 1971, 7, s. 3; Z. Filipowicz, *Zespoleni w pracy dla kraju*, „Za i Przeciw” 1972, 2, s. 2–3.

¹²³ „Dokumentacja stanowiska i linii ideowo-politycznej Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego 1968–1971”, AAN, ARR, 241, b.pag.

¹²⁴ S.J. Rostworowski, *Chrześcijańska myśl społeczna encyklik papieskich w 800 lat po św. Tomaszu z Aquinu*, „Biuletyn Informacyjny Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego” 1964, 1, s. 39–50.

rzeczywistości¹²⁵. Rostworowski z zachwytem pisał też o zjawisku tzw. księży pracujących, łączących posługę duszpasterską z codzienną pracą fizyczną wśród robotników, co było oczywistą afirmacją tendencji progresistowskich w Kościele¹²⁶. Odnosząc się do polskich uwarunkowań działalności katolików, starał się dowieść, że Kościół soborowy umożliwiał im, a nawet zachęcał ich, do zaangażowania na rzecz państwa socjalistycznego¹²⁷. Za wzór stawiał ruch katolików francuskich *Le Sillon*, uznający instytucje republikańskiego państwa świeckiego¹²⁸. Socjalizm uważał za ideę, która ma naturalną wyższość nad konkurencyjnymi, gdyż nie uzależnia człowieka od pieniądza, lecz pozwala przyciągnąć do władzy najbardziej wartościowe jednostki. W tym kontekście widział miejsce dla ruchu katolików świeckich, biorącego udział w sprawach publicznych pod kierunkiem partii komunistycznej (co nawiązywało do jego opracowania przedstawionego w MSW)¹²⁹. W swych poglądach Rostworowski odrzucał też geopolityczny neopozytywizm ruchu Znak, deklarując wprost poparcie dla socjalizmu i przyznając rację tezie Konstantego Łubieńskiego z głośnego *Listu otwartego do pana Juliusza Łady* z 1948 r., który głosił, że socjalizm umożliwia jednostkom i narodom optymalny rozwój¹³⁰. Oczywiście, poglądy takie można uznać za wyraz oportunistu, niemniej w III RP nigdy nie odciął się od swego ówczesnego dorobku, a w swój lewicowy katolicyzm brnął nawet wówczas, gdy było to w ChSS mało opłacalne.

Analizując dzieje myśli ruchów „katolików postępowych” w Polsce od czasu pierwszych deklaracji „Dziś i Jutro”, Rostworowski wskazywał na ciągle żywą myśl o możliwości współdziałania katolików i marksistów. Krytykował przy tym starą tezę PAX-u o religijnej inspiracji zaangażowania katolików w socjalizm i koncepcję Piaseckiego, według której „dzieło stworzenia” rozdzielać można było od „dzieła odkupienia”, koncepcję stawiającą to pierwsze wyżej i tym argumentującą działalność polityczną katolików. Wierzący powinni, zdaniem Rostworowskiego, twórczo

¹²⁵ S.J. Rostworowski, *Drogi życia i twórczości o. Piotra Teilhard de Chardin*, „Biuletyn Informacyjny Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego” 1966, 3/4, s. 71–105; idem, *Teilhard de Chardin na KUL-u*, „Za i Przeciw” 1966, 3, s. 6.

¹²⁶ S.J. Rostworowski, *Kościół reaktywował instytucję księży pracujących*, „Biuletyn Informacyjny Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego” 1966, 5, s. 38–46.

¹²⁷ S.J. Rostworowski, *My wobec naszego czasu*, „Za i Przeciw” 1963, 19, s. 3; idem, *Encyklika „Pacem in Terris” a podstawowe problemy współczesności*, „Za i Przeciw” 1963, 25, s. 11–13.

¹²⁸ S.J. Rostworowski, *Refleksje nad „Kościołem Francji”*, „Novum” 1969, 12, s. 80–84.

¹²⁹ S.J. Rostworowski, *Miejsce ludzi wierzących*, „Novum” 1968, 12, s. 78–82.

¹³⁰ S.J. Rostworowski, *Ucieczka do geopolityki*, „Za i Przeciw” 1967, 36, s. 2–3, 14.

angażować się w rzeczywistość, szukając w niej swojego miejsca. Krytykował równocześnie „antyintegryzm” i „Kościół otwarty”, głoszone przez środowisko „Więzi”, uznając je za doktrynalne rozbijanie Kościoła. Personalizm mounierowski w warunkach polskich oznaczał zaś, jego zdaniem, abstrahowanie od rzeczywistości. ChSS w tym kontekście powinno proponować „patriotyzm obu stron barykady”, czyli wierzących i niewierzących, oraz postulat postawy zrozumienia i współpracy zamiast konfrontacji ideowej czy politycznej. Polscy katolicy nie powinni żądać własnej partii, ale wniknąć w system i ubogacić go swoimi wartościami, walcząc z tendencjami do „uzewnętrznienia” — takie były główne tezy referatu z Ustki, zaprezentowane też przez Rostworowskiego w UdsW¹³¹. Dodać należy, że wpisywały się one w gierkowski projekt narodowej jedności, w którym partia miała odgrywać rolę przewodnią, ale i przyciągać do socjalizmu bezpartyjnych¹³².

Błąd Rostworowskiego polegał na tym, że zbyt wcześnie zdradził się ze swymi ambicjami i na nowo skonsolidował skłóconą „piątkę”, która rozesłała do uczestników konferencji pismo krytykujące tezy Rostworowskiego¹³³. Co gorsza, doszła do wniosku o nadrzędności celu politycznego unieszkodliwiania „Stanisława” względem pozostałych

¹³¹ S.J. Rostworowski, „Kontekst i perspektywy”, 1972, AAN, UdsW, 93/7, k. 94–138; „Notatka w sprawie posła Stanisława Rostworowskiego”, 6 IX 1972, ibidem, k. 139–140. Zob.: S.J. Rostworowski, „Pluralistyczny charakter światopoglądu katolickiego”, AAN, ARR, 248, k. 1–16; idem, „Etyczny aspekt zobowiązań katolików wobec Państwa”, AAN, ARR, 257, k. 1–23; idem, „W kręgu lewicy społecznej”, AAN, ARR, 270, k. 1–131. Dodać trzeba, że Rostworowski postulat „katolicyzmu politycznego” konsekwentnie odrzucał na rzecz „katolickiej obecności w polityce” i w III RP, *Katolicyzm i polityka* (1), s. 6–7.

¹³² W podobnym tonie było utrzymane jego wystąpienie sejmowe. W sprawie reformy oświaty postulował „jednolity model wychowania moralnego”, Sprawozdanie stenograficzne z 3 posiedzenia Sejmu PRL VI kadencji, 27 IV 1972 r., łam 80. W swych wystąpieniach z czasów Gierka często odwoływał się do retoryki narodowej jedności, ogólnie jedynie krytykując politykę I sekretarza KC, Sprawozdanie stenograficzne z 10 posiedzenia Sejmu PRL VI kadencji, 12 IV 1973, łam 47; Sprawozdanie stenograficzne z 14 posiedzenia Sejmu PRL VI kadencji, 22 XI 1973, łam 99; Sprawozdanie stenograficzne z 10 posiedzenia Sejmu PRL VII kadencji, 30 VI 1977, łam 78; Protokół 5 posiedzenia Komisji Planu Gospodarczego, Budżetu i Finansów, 26 VI 1976, Archiwum Sejmu RP (dalej: ASRP), 857/26/1PRL, k. 537; Protokół 7 posiedzenia Komisji Planu Gospodarczego, Budżetu i Finansów, 27 XI 1976, ibidem, k. 567; Protokół 12 posiedzenia Komisji Planu Gospodarczego, Budżetu i Finansów, 12 V 1977, ASRP, 857/26/2PRL, k. 463–464; Protokół 20 posiedzenia Komisji Planu Gospodarczego, Budżetu i Finansów, 12 XII 1977, ASRP, 857/26/4PRL, k. 13–14.

¹³³ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» w dniu 18 V 1972 r.”, Warszawa, 19 V 1972, AIPN, 00170/911/4, k. 12; Pismo ZG ChSS „Do wszystkich uczestników Kursu ChSS w Ustce”, Warszawa, 1 IX 1972, AIPN, 0648/178, k. 31–32.

konfliktów personalnych¹³⁴. Działacze nie byli jednak zgodni co do sposobu postępowania z ambitnym posłem. Morawski zalecał ostrożność wobec faktu, że Rostworowski ewidentnie posiada protekcję w partii (choć raczej nie zdawano sobie sprawy, że wynika ona ze współpracy z MSW). Do tej opinii przychylił się prezes Filipowicz, pozostali byli zwolennikami bardziej zdecydowanej taktyki¹³⁵.

Po konferencji w Ustce nie mogło już budzić wątpliwości, że Rostworowski aktywnie włączył się do walki o kierownictwo ChSS. W związku z tym, że takie same ambicje zdradzał Morawski, nieuchronne stało się ich starcie. Sekretarz generalny uznał za konieczne oczyszczenie przedpola, wznawiając rychło konflikt z Majdeckim i Makowskim¹³⁶.

Wydział Administracyjny KC PZPR już w styczniu 1972 r. konstatawał, że Stowarzyszeniem kierują faktycznie Majdecki, Morawski i Romaniuk, kierownictwo zaś ChSS jest skłócone¹³⁷. Eskalacją konfliktu było zaniepokojone MSW, które wolało uniknąć starcia Morawskiego i Rostworowskiego, dwóch użytecznych tajnych współpracowników¹³⁸. Zirytowany był także Skarżyński, który w 1972 r. stwierdził, że „nie życzy sobie, aby za państwowe pieniądze członkowie Zarządu Głównego ChSS zajmowali się personalnymi rozróbkami. Jeżeli będzie to trwać nadal postara się, aby winni zakłócania normalnego toku pracy Zarządu zostali z niego usunięci”¹³⁹.

O specyfice ChSS świadczył także fakt, że kierownictwo długo nie przejmowało się recepcją sytuacji w Zarządzie wśród terenowych działaczy, gdyż, według „szkoły Frankowskiego”, „teren” robił to, co nakazywało

¹³⁴ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Topór» w dniu 13 X 1972 r.”, AIPN, 0648/171, k. 158–159; „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Hektor» dnia 23 IX 1972 r.”, Warszawa, 23 IX 1972, AIPN, 0648/178, k. 13–14.

¹³⁵ „Informacja dot. reperkusji wystąpienia posła Rostworowskiego w Ustce. Ciąg dalszy” (autorstwa TW „Hektora”), Warszawa, 19 IX 1972, AIPN, 0648/178, k. 15–20. Rostworowski, chcąc załagodzić konflikt, w piśmie do prezesa stwierdził, że nie chciał podważyć autorytetu Zarządu, Pismo S.J. Rostworowskiego do Z. Filipowicza, Warszawa, 18 IX 1972, AIPN, 00200/1127, k. 280.

¹³⁶ Doniesienie agenturalne dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 23, 30 V 1972, AIPN, 0648/172, k. 241–242, 260–261; Doniesienie agenturalne nt. układów personalnych w ChSS (autorstwa TW „Zenona”), Lublin, 16 IX 1972, ibidem, k. 344–352; Informacja nt. konfliktu J. Majdeckiego i K. Morawskiego (autorstwa TW „Hektora”), Warszawa, 6 IX 1972, AIPN, 0648/178, k. 23–24.

¹³⁷ Informacja Wydziału Administracyjnego KC PZPR o PAX-ie, „Znaku” i ChSS ze stycznia 1972 r., w: *Tajne dokumenty Państwo-Kościół 1960–1980*, Londyn 1996, s. 395.

¹³⁸ Informacja nt. konfliktu J. Majdeckiego i K. Morawskiego (autorstwa TW „Hektora”), Warszawa, 6 IX 1972, AIPN, 0648/178, k. 25.

¹³⁹ „Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. «Sekretarz»”, Gdańsk, 14 XII 1972, AIPN, 0648/173, k. 96.

Prezydium¹⁴⁰. W końcu jednak głosy krytyki pojawiły się w redakcji „Za i Przeciw”¹⁴¹, a oddział wrocławski formalnie zbuntował się przeciwko centrali. Uderzyło to jednak przede wszystkim w odpowiadającego za kadry i struktury sekretarza generalnego¹⁴². W Opolu również krytykowano Zarząd, a rosło tam poparcie dla Rostworowskiego¹⁴³.

W listopadzie 1972 r. „Stanisław” przedstawił w MSW obszerną charakterystykę Morawskiego. Scharakteryzował go jako niedawnego „moczarowca” i osobę ze skłonnościami do intryganctwa, nie wspominając jednak o tym, że sam brał udział w opisanych przez siebie rozgrywkach personalnych „Adzia”. Opisywał Morawskiego jako działacza pozbawionego zdolności organizacyjnych i na niskim poziomie intelektualnym. Złośliwie przypomniał też, że Morawski niegdyś się nim wysługiwał, a wściekł się, gdy Rostworowski został posłem¹⁴⁴. Wnioski, jakie z tej charakterystyki wyciągnął, były dla jego niedawnego sojusznika druzgoczące. Rostworowski pisał o Morawskim:

Wadą jego jest zawiść, bezwzględność metod stosowanych dla podwyższenia swojej pozycji oraz obecny kryzys, jaki przeżywa na tle nieotrzymania mandatu. Należałoby mu stworzyć warunki dla odpoczynku psychicznego, przesunąć np. na stanowisko redaktora „Hejnału Mariackiego”, odsunąć od spraw personalnych i finansowych, dać do zrozumienia, że autorytetu władz państwowych dla celów osobistych nadużywać nie można, pokarać za stosowne fałszywe donosy, anonimy, nagonki personalne, jakie nie licują z godnością człowieka mniemającego się politykiem w Polsce Ludowej¹⁴⁵.

¹⁴⁰ Doniesienie dot. działaczy ChSS (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 22 III 1971, AIPN, 0648/171, k. 77.

¹⁴¹ Doniesienie opracowane na podstawie nagranej relacji ustnej TW „Topora” nt. sytuacji w ChSS, Kraków, 11 II 1971, AIPN, 0648/171, k. 55, 57.

¹⁴² Materiały dot. konfliktu ZG ChSS z oddziałem wrocławskim Stowarzyszenia, 1972–1973, AIPN, 0648/171, k. 173–259; „Wyciąg z protokołu nr 180 z posiedzenia Zarządu Głównego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, które odbyło się w dniu 30 V 1973 r.” [odpis], AIPN, 0648/180, k. 201–205; Odpis uchwały ZG ChSS w sprawie działaczy oddziału wrocławskiego Stowarzyszenia, 30 V 1973, ibidem, k. 208. Materiały na temat kryzysu w strukturach terenowych ChSS są też zgromadzone w osobnej teczce w spuściźnie Rostworowskiego: AAN, ARR, 264, *passim*.

¹⁴³ Pismo Naczelnika Wydziału IV KW MO w Opolu do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Opole, 20 I 1973, AIPN, 0648/181, k. 295; Tekst wystąpienia J. Łysia-ka na posiedzeniu Rady Konsultacyjnej ChSS, 6 I 1973, ibidem, k. 296–298; Pismo zastępcy Naczelnika Wydziału IV KW MO w Opolu do Naczelnika Wydziału II Departamentu IV MSW, Opole, 8 XII 1972, ibidem, k. 299–300.

¹⁴⁴ Charakterystyka K. Morawskiego autorstwa TW „Stanisława”, Lublin, 7 XI 1972, AIPN, 0648/172, k. 295–300.

¹⁴⁵ Ibidem, k. 300.

W piśmie do Skarżyńskiego poseł skarżył się z kolei na trudności czynione mu przez Morawskiego, który nie jest w stanie zapewnić mu nawet miejsca do pracy w centrali ChSS. Twierdził też, że sekretarz generalny do niedawna nie rozstawał się ze zdjęciem gen. Moczara¹⁴⁶.

Na zebraniu kierownictwa ChSS w grudniu 1972 r. doszło do scysji Morawskiego i Rostworowskiego o metody zarządzania Stowarzyszeniem¹⁴⁷. Jasne stało się, że — jak określano — „hrabiowie biorą się za łby”¹⁴⁸. W 1973 r. Rostworowski znalazł się u szczytu wpływów politycznych i wydawało się, że objęcie przez niego kierownictwa ChSS jest kwestią czasu. W lutym na Radzie Konsultacyjnej ChSS jego młodzi zwolennicy skrytykowali kierownictwo Stowarzyszenia za inercję¹⁴⁹. Wyprowadzić z niej organizację mógł jedynie twórca „nowej współczesnej ideologii” zaprezentowanej w Ustce¹⁵⁰. Starzejący się prezes, mimo że był bezsilny, proponował na początku 1973 r., żeby Morawskiego odesłać do „Hejnału Mariackiego”, sekretariat generalny powierzyć Makowskiemu, a Romaniukowi wiceprezesurę, Rostworowskiego zaś ignorować¹⁵¹.

Rostworowski rozwijał ofensywę, a MSW kierowało do swoich ludzi w ChSS polecenie nieprowadzenia z nim walki¹⁵². W marcu 1973 r. zdołał on, dzięki protekcji UdsW, wejść, o co od dawna zabiegał, do Prezydium Zarządu Głównego, przejął też odpowiedzialność za współpracę ChSS z duchowieństwem¹⁵³. Za pomoc w tej sprawie dziękował Skarżyńskiemu, upatrując w nim swojego protektora¹⁵⁴. 23 maja 1973 r. przyjął go prymas

¹⁴⁶ Pismo S.J. Rostworowskiego do A. Skarżyńskiego, Lublin, 23 V 1972, AAN, UdsW, 93/7, k. 90–92.

¹⁴⁷ „Notatka służbowa ze spotkania z TW ps. «Sekretarz»”, Gdańsk, 20 XII 1972, AIPN, 0648/173, k. 90–94.

¹⁴⁸ Doniesienie nt. sytuacji w ChSS na podstawie nagrania (autorstwa TW „Topora”), 10 IV 1973, AIPN, 0648/171, k. 155.

¹⁴⁹ Doniesienie dot. sytuacji w ChSS (autorstwa „Jana”), Katowice, 7 IV 1973, AIPN, 0648/180, k. 173–181.

¹⁵⁰ Doniesienie dot. sytuacji w ChSS (autorstwa „Jana”), Katowice, 29 I 1973, AIPN, 0648/180, k. 183–185.

¹⁵¹ „Informacja dot. konfliktu i zarysowujących się zmian personalnych w kierownictwie ChSS”, Zielona Góra, 2 II 1973, AIPN, 0648/181, k. 82–83. Według innego planu prezesa Morawski miał objąć Dział Zagraniczny i „Biuletyn Zagraniczny”, Informacja nt. planów Z. Filipowicza (autorstwa TW „Derby”), Warszawa, 13 II 1973, AIPN, 00170/911/4, k. 27–29.

¹⁵² „Notatka służbowa z odbytego spotkania z TW «Sekretarz»”, Gdańsk, 16 I 1973, AIPN, 0648/173, k. 64–70.

¹⁵³ Wyciąg z notatki służbowej ze spotkania z TW ps. «Alina» w dniu 30 III 1973 r.”, AIPN, 0648/181, k. 195.

¹⁵⁴ Pismo S.J. Rostworowskiego do A. Skarżyńskiego, Lublin, 24 II 1973, AAN, UdsW, 93/8, k. 87, 88.

Wyszyński¹⁵⁵. Na ironię zakrawa fakt, że wielu działaczy ChSS popierało go tylko dlatego, że Morawskiego kojarzono z kontaktami z MSW, Rostworowskiego zaś uznawano za bardziej niezależnego od władz¹⁵⁶. Ten zaś w kierowanych do UdsW kolejnych pismach na początku 1973 r. oskarżał Morawskiego o niszczenie Stowarzyszenia, które jest skutkiem jego rzekomo nieograniczonej władzy i negatywnych cech charakteru¹⁵⁷.

Szans sekretarza generalnego nie podnosiło i to, że niechęć liderów ChSS do Rostworowskiego nie oznaczała ich automatycznej zgody na jego, Morawskiego, wyniesienie. W 1973 r. powołana została tzw. Komisja Specjalna, badająca nieprawidłowości w pracy Stowarzyszenia. Ostrze krytyki skupiło się na „Adziu”, oskarżanemu o liczne zaniedbania. Krytyczne głosy, którym przewodził Rostworowski, zdawały się wykluczać możliwość wzmocnienia pozycji sekretarza generalnego, który musiał zabiegać raczej o utrzymanie swojego dotychczasowego stanowiska¹⁵⁸. W pismach do Skarżyńskiego i członków ChSS starał się bronić swojej linii, sprawiało to jednak wrażenie rozpaczliwych działań przegrywającego polityka¹⁵⁹.

We wrześniu 1973 r. Morawski czuł się jeszcze na tyle słaby, że za realną dla siebie uznawał co najwyżej funkcję wiceprezesa, a na stanowisku prezesa wolał zachować Filipowicza, a w najgorszym wypadku zastąpić go Romaniukiem. Gotów był nawet zgodzić się na każdą funkcję dla Rostworowskiego z wyjątkiem stanowiska prezesa. Prezydium, które zebrało się wówczas bez udziału Rostworowskiego, zgodziło się,

¹⁵⁵ Podczas rozmowy prymas lekceważąco wypowiadał się o ChSS, krytycznie odnosił się do nadziei, jakie Rostworowski wiązał z Gierkiem, wskazując na to, że władza uderza w rodzinę i młode pokolenie, nie zaprzestając bynajmniej walki z Kościołem. Kardynał Wyszyński stwierdził, że Rostworowski jest zbyt entuzjastyczny wobec władz i nie potrafi rozpatrywać spraw w dłuższej perspektywie „narodowej”, Informacja nt. rozmowy S. Rostworowskiego z prymasem S. Wyszyńskim (autorstwa TW „Stanisława”), Lublin, 28 V 1973, AIPN, 0648/172, k. 411–415; „Informacja dot. rozmów pośła Stanisława Rostworowskiego (ChSS) z kardynałem Stefanem Wyszyńskim. (Oprac. na podstawie relacji TW «Zenon» i «Stanisław»)”, Lublin, 31 V 1973, ibidem, k. 419–420.

¹⁵⁶ Doniesienie nt. sytuacji w ChSS na podstawie nagrania (autorstwa TW „Topora”), Kraków, 10 I 1973, AIPN, 0648/171, k. 144–145.

¹⁵⁷ Pismo S.J. Rostworowskiego do T. Dusika, 6 I 1973, AAN, UdsW, 93/8, k. 56–57; Pismo S.J. Rostworowskiego do A. Skarżyńskiego, Lublin, 21 II 1973, ibidem, k. 82–86.

¹⁵⁸ „Opinie i wnioski komisji specjalnej ChSS”, 19 II 1973, AAN, UdsW, 93/8, k. 12–19; „Postulaty i krytyka pod adresem działalności organizacyjno-terenowej i sekretarza generalnego ChSS”, ibidem, k. 25–29; Głosy z dyskusji na Zebraniu Zarządu Głównego ChSS 17 XII 1972 r. i forum Rady Konsultacyjnej ChSS, 6 I 1973, ibidem, k. 31–55.

¹⁵⁹ Pismo K. Morawskiego do A. Skarżyńskiego, Warszawa, 15 I 1973, AAN, UdsW, 93/8, k. 66; Pismo K. Morawskiego „do wszystkich oddziałów Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego”, Warszawa, 12 I 1973, ibidem, k. 67–71.

że w nowych władzach musi znaleźć się miejsce dla posła z Lublina, ale można go uczynić maksymalnie wiceprezesem¹⁶⁰. W październiku Romaniuk namawiał Filipowicza do dymisji, chcąc pełnić obowiązki prezesa do momentu wyborów, jasno sygnalizując swoje ambicje. Morawski zdołał jednak dzięki Zygmunutowi Izdebskiemu odwieść Filipowicza od myśli o ustąpieniu¹⁶¹.

Realizację ambicji „Stanisława” pokrzyżować mogli tylko polityczni nadzorcy Stowarzyszenia, a wpływ na nich mieli inni współpracownicy MSW. Należał do nich TW „Alina” czyli Zygmunt Izdebski, który sugerował resortowi wprowadzenie nadzoru kuratorskiego nad ChSS i uderzenie w Rostworowskiego oraz jego ówczesnych sojuszników — Makowskiego i Romaniuka¹⁶². Wobec Rostworowskiego jego konkurenci wysuwali zarzuty o „moczaryzm”, ale także, jak Izdebski, o „kosmopolityzm” i kontynuowanie linii Frankowskiego. Szukanie przez ludzi Morawskiego protekcji w resorcie wynikało z prostej konstatacji, że lubelski poseł był wśród działaczy Stowarzyszenia o wiele popularniejszy niż sekretarz generalny¹⁶³. Zarzuty takie mogły dać jednak pewne efekty, zważywszy na fakt, że UdsW bardzo mocno krytykowało w tym czasie „spadkobierców Frankowskiego”¹⁶⁴.

Stwierdzić należy, że ani w MSW, ani w UdsW nigdy nie pojawiła się jasna koncepcja postawienia Rostworowskiego na czele ChSS. W 1973 r. w Urzędzie myślano o powierzeniu prezesury Romaniukowi, przesunięciu Morawskiego do redakcji „Za i Przeciw” oraz uczynieniu Makowskiego sekretarzem generalnym, Rostworowskiego natomiast obwiniano o konflikt w kierownictwie i buntowanie terenowych oddziałów przeciwko Zarządowi¹⁶⁵. W listopadzie tego roku Tadeusz Dusik, wicedyrektor UdsW, stwierdzał, że sytuację w ChSS uspokoiłoby wprowadzenie do

¹⁶⁰ Informacja nt. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Derby”), Warszawa, 21 IX 1973, AIPN, 00170/911/4, k. 58–59.

¹⁶¹ „Wyciąg z notatki służbowej ze spotkania z TW ps. «Alina» z dnia 25 X 1973 r.,” AIPN, 0648/181, k. 236.

¹⁶² Opracowanie TW „Aliny” pt. „Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne”, Warszawa, 14 VI 1973, AIPN, 0648/181, k. 238–247; „Uzupełnienie do doniesienia z dnia 14 VI 1973 r. z TW «Alina»”, ibidem, k. 248; Notatka służbowa dot. Z. Izdebskiego, 1973, ibidem, k. 249–250; „Notatka służbowa dot. charakterystyki TW ps. «Alina»”, Warszawa, czerwiec 1973, ibidem, k. 251.

¹⁶³ Doniesienie dot. sytuacji w ChSS (autorstwa TW „Aliny”), Warszawa, 18 I 1973, AIPN, 0648/181, k. 223–228.

¹⁶⁴ „Ogólna charakterystyka sytuacji organizacyjnej w ChSS”, 2 II 1973, AAN, UdsW, 93/8, k. 72–74.

¹⁶⁵ Opracowanie nt. sytuacji wewnętrznej w ChSS, marzec 1973, AAN, UdsW, 129/5, k. 53–55.

kierownictwa Rostworowskiego jako działacza reprezentującego Lubelszczyznę, gdzie struktury organizacji były dość silne. Przychylał się jednak do koncepcji powierzenia prezesury Romaniukowi, wieloletniemu naczelnemu „Za i Przeciw”, którego odpowiedniej postawy ideowej można było być pewnym¹⁶⁶.

Sekretarz generalny nie złożył jednak broni. Przygotowując wybory do Zarządu w terenie, Morawski dążył do wybrania przychylnych sobie delegatów. 24 lutego 1974 r. na zebraniu wyborczym ChSS prezesem wybrano Morawskiego, Filipowicz zaś otrzymał honorowe stanowisko przewodniczącego Rady Naczelnej. Sekretarzem generalnym został Roman Jędrzejak, a do ograniczonego do pięciu osób Zarządu weszli jeszcze Jan Meysztowicz, Stanisław Kramarczuk i Adam Romaniuk. Rostworowski został wiceprzewodniczącym Rady Naczelnej, a Majdecki jej członkiem. Pogrom przeciwników Morawskiego był więc oczywisty i całkowity¹⁶⁷. Nowy prezes, który kierował ChSS aż do jego przekształcenia w Unię Chrześcijańsko-Społeczną w 1989 r., stwierdzał, że organizacja ma być stowarzyszeniem kadrowym „promieniującym” jedynie na katolików¹⁶⁸. UdsW pozytywnie oceniało ewolucję ideologiczną organizacji od 1974 r.¹⁶⁹ Za rządów Morawskiego, który starał się przydać ChSS rysu ekumenicznego, wzrosła też jego liczebność. W 1974 r. Stowarzyszenie liczyło 1911 członków, w 1979 r. — 4070, w 1989 zaś 17,5 tys.¹⁷⁰ Kontakty z Morawskim MSW zawiesiło w 1983 r. Uznawano go za dyspozycyjnego i wartościowego współpracownika, lecz, wobec nikłej użyteczności politycznej prezesa ChSS nie widziano sensu w regularnym korzystaniu z jego usług¹⁷¹.

¹⁶⁶ T. Dusik, „Notatka o aktualnej sytuacji w Chrześcijańskim Stowarzyszeniu Społecznym”, Warszawa, 25 XI 1973, AAN, UdsW, 93/7, k. 48–49.

¹⁶⁷ Notatka informacyjna nt. zebrania wyborczego w ChSS (autorstwa TW „Derby”), Warszawa, 25 II 1974, AIPN, 00170/911/4, k. 102–103; „Narada organizacyjna w sprawie części zebrań przedwyborczych w Oddziałach” (opracowanie TW „Mariusza”), 9 I 1974, AIPN, 00170/302, k. 11–12; „Akcja wyborcza do władz ChSS. Załącznik do zestawu informacji z dn. 11 I 1974 r.”, AIPN, 0639/35, k. 23; „Informacja o działalności Stowarzyszeń katolików świeckich w 1974 r.”, AAN, UdsW, 93/24, k. 3; *XI Walny Zjazd Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego, „Za i Przeciw”* 1974, 10, s. 2.

¹⁶⁸ „Tezy referatu na zjazd ChSS” (opracowanie TW „Mariusza”), 19 II 1974, AIPN, 00170/302, k. 40–44.

¹⁶⁹ T. Włodarczyk, „Problematyka teologiczna w tygodniku «Za i Przeciw» — 1975”, 16 VIII 1975, AAN, UdsW, 127/254, k. 69–72.

¹⁷⁰ „Dane orientacyjne o stowarzyszeniach wyznaniowych Pax, ChSS i KIK-ach”, 7 V 1969, AIPN, 1585/22012, k. 9; D. Gucewicz, op. cit., s. 632–646; T. Błaszak, op. cit., s. 647–655.

¹⁷¹ „Postanowienie o okresowym zawieszeniu współpracy z TW «Mariuszem»”, 17 II 1983, AIPN, 001043/3945, k. 36–37.

Rodzić się musi pytanie o przyczyny tak nagłej klęski Rostworowskiego, który nie zdołał nawet wejść do Zarządu, opanowanego całkowicie przez Morawskiego i obsadzanego, poza Romaniukiem, nieznanymi figurantami. Opierać się można jedynie na domysłach, gdyż zarówno w Archiwum IPN, zespole UdsW w AAN, jak i w Spuściźnie Rostworowskich w Archiwum Państwowym w Lublinie brakuje dokumentów na ten temat. Przypuszczać można, że „Stanisław”, który był uznawany za użytecznego współpracownika, z czasem zaczął wykazywać nadmierne ambicje organizacyjne i ideologiczne. Już jego wybór na posła mógł w opinii nadzorców ChSS być zbyt wyniesieniem, tym bardziej że jego skutkiem było ewidentne silne pragnienie objęcia kierownictwa Stowarzyszenia. Akcja Rostworowskiego utrudniała politykę MSW i UdsW wobec ChSS, wprowadzając w organizacji zbędny chaos, a przy tym świadcząc, że Rostworowski nie jest w pełni przewidywalny i kontrolowalny. Mniej ambitny Morawski był przy tym użyteczniejszy w realizowaniu za jego pomocą celów polityki władz wobec ChSS, a zawsze mógł być szantażowany groźbą wzmocnienia swego konkurenta. Skarżyński już w październiku 1973 r. w piśmie do zastępcy kierownika Wydziału Administracyjnego KC Józefy Siemaszkiewiczowej, wysokiej funkcjonariuszki MSW, pracującej między innymi w Departamencie IV zajmującym się walką z Kościołem i nadzorem nad organizacjami katolickimi, stwierdzał konieczność wpłynięcia na odpowiedni wybór nowych władz Stowarzyszenia, pozwalających zakończyć w nim okres inercji¹⁷². W opracowaniu UdsW na temat funkcjonowania ugrupowań katolickich w roku 1974 wprost stwierdzano, że „Urząd starannie przeanalizował i zdecydował się podjąć odpowiednie kroki w celu wyprowadzenia organizacji ze stanu kryzysu”¹⁷³.

Rostworowski w maju 1974 r. objął redakcję „Materiałów Problemych” ChSS¹⁷⁴. Był także redaktorem periodyku „Studia i Dokumenty”. Sytuacja odwróciła się i obecnie Morawski w memoriale do MSW poddawał ostrej krytyce swojego dawnego współpracownika za działalność sprzeczną z linią ChSS¹⁷⁵. Rostworowski po politycznej klęsce nie zaprzestał współpracy z MSW. W 1977 r. udzielał informacji na temat swojego

¹⁷² Pismo A. Skarżyńskiego do J. Siemaszkiewicz, 22 X 1973, AAN, UdsW, 93/8, k. 123.

¹⁷³ „Informacja o działalności Stowarzyszeń katolików świeckich w 1974 r.”, AAN, UdsW, 93/24, k. 3.

¹⁷⁴ „Wyciąg z protokołu nr 11 Zarządu Głównego Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego z dnia 10 V 1974 r.”, AIPN, 00170/302, k. 35.

¹⁷⁵ Opracowanie TW „Mariusza” nt. pracy S.J. Rostworowskiego w „Studiach i Dokumentach”, 11 VI 1974, AIPN, 00170/302, k. 52-55.

dawnego znajomego, Andrzeja Szomańskiego¹⁷⁶, i ciągle wyrażał gotowość oddziaływania na ChSS¹⁷⁷.

Po przegranej nie był już jednak w stanie odzyskać wpływów w Stowarzyszeniu, zdając sobie sprawę, że jego polityczna przyszłość jest zależna od stosunków z Morawskim¹⁷⁸. W samym lubelskim oddziale był skonfliktowany z innymi działaczami¹⁷⁹, a w grudniu 1981 r. groziło mu nawet wyrzucenie z koła poselskiego ChSS na skutek sporu z prezesem¹⁸⁰. Zdołał jednak w 1976 i 1980 r. uzyskać mandat poselski (kolejno z Białej Podlaskiej i Lublina). Wartą odnotowania inicjatywą była jego próba osłabienia znaczenia nowelizacji konstytucji z 1976 r., w szczególności uprzywilejowania zapisu o przyjaźni i współpracy z ZSRS¹⁸¹. Opowiedział się jednak za wprowadzeniem stanu wojennego, angażując się w działalność Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego¹⁸². W swych tekstach poświęconych działalności PRON-u dawał wyraz przekonaniu, że może on doprowadzić do ustabilizowania nastrojów społecznych. Był zwolennikiem głębszego zaangażowania ChSS w Ruch i przez to zwiększenia przez Stowarzyszenie własnej siły oddziaływania¹⁸³. W 1986 r. został radcą premiera ds. sportu i turystyki, rodziny i rehabilitacji, wczasów i wypoczynku¹⁸⁴. Jako poseł także nie był w stanie wyjść mentalnie poza system socjalistyczny, jeszcze w pierwszej połowie lat osiemdziesiątych deklarując wiarę w skuteczność kolejnych „etapów reformy”¹⁸⁵. Krytykował

¹⁷⁶ „Wyciąg z informacji. Źródło «Stanisław» z dnia 2 V 1977 r. MK [mieszkanie konspiracyjne] «Rubin»”, Warszawa, 3 V 1975 [sic!], AIPN, 00191/55, k. 80.

¹⁷⁷ „Wyciąg z informacji TW ps. «Stanisław»”, ok. 1986, AIPN, 00200/1127, k. 300; Informacja nt. S.J. Rostworowskiego, Warszawa, 10 III 1986, ibidem, k. 304.

¹⁷⁸ „Charakterystyka dot. Stanisława Rostworowskiego posła do Sejmu PRL”, Lublin, 4 I 1976, AIPN, 00200/1127, k. 269.

¹⁷⁹ Opracowanie nt. sytuacji w lubelskim oddziale ChSS w kwietniu–maju 1982 r., AIPN, 00200/1127, k. 284–287.

¹⁸⁰ J. Zabłocki, *Dzienniki*, t. 3: 1976–1986, cz. 1: 1976–1981, Warszawa 2013, s. 714.

¹⁸¹ Pismo S.J. Rostworowskiego do przewodniczącego Rady Państwa PRL H. Jabłońskiego, Lublin, 27 I 1976, ASRP, 738/23aPRL, k. 420–423.

¹⁸² Charakterystyka S.J. Rostworowskiego, Warszawa, III 1985, AIPN, 00200/1127, k. 292.

¹⁸³ S.J. Rostworowski, „Narodziny i rozwój Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego”, 1982, AP w Lublinie, Spuścizna Rostworowskich (dalej: SR), 1.2.7, k. 1–21; Przemówienie S.J. Rostworowskiego na Radzie Wojewódzkiej PRON w Lublinie, 6 VIII 1985, ibidem, k. 24–28; Skład osobowy Komitetu Wykonawczego Rady Wojewódzkiej PRON w Lublinie (projekt), ibidem, b.pag.; S.J. Rostworowski, „Propozycje do uchwały Walnego Zgromadzenia ChSS w odniesieniu do problematyki pronowskiej”, AP w Lublinie, SR, 1.2.9, k. 1–6.

¹⁸⁴ Wyciąg z informacji nt. TW „Stanisława”, 1986, AIPN, 00200/1127, k. 300.

¹⁸⁵ Sprawozdanie stenograficzne z 37 posiedzenia Sejmu PRL VIII kadencji, 28–29 VI 1983, łam 78–83; Sprawozdanie stenograficzne z 70 posiedzenia Sejmu PRL VIII kadencji, 31 VII 1985, łam 56.

wtedy tych, którzy zamiast pracować dla dobra wspólnego wolą się bezowocnie spierać¹⁸⁶. Wychwalał „sojusz” polsko-sowiecki i imiennie Jurija Andropowa (Ūrij Andropov) jako obrońcę pokoju światowego¹⁸⁷.

Zwycięstwo Morawskiego oznaczało też klęskę Majdeckiego. Współpracę z nim MSW przerwało z powodu niewielkiej użyteczności w 1975 r.¹⁸⁸, co „Derby” przyjął z dużym smutkiem. Deklarował, że „związany jest z nami [tj. z SB] na dobre i złe i zawsze możemy na niego liczyć”¹⁸⁹, a szukając protekcji Siemaszkiewiczowej, chwalił się jej tym, że brał udział w uroczystościach Polskiej Partii Robotniczej u progu Polski Ludowej¹⁹⁰.

O stopniu agenturalnego zinfiltrowania ChSS świadczy i to, że w jego strukturach, oprócz Rostworowskiego, Morawskiego i Majdeckiego działało wielu pomniejszych agentów, jak Izdebski. Nie udało mi się jednoznacznie zidentyfikować także użytecznych dla MSW współpracowników posługujących się pseudonimami „Hektor”, „Sekretarz” i „Arab”. Nie dysponując ostatecznymi dowodami, a jedynie domysłami, pozwałam sobie nie ujawniać na razie swoich przypuszczeń co do ich tożsamości. Dodać należy, że do ChSS zbliżył się, a następnie zajął w nim wysokie funkcje, także współpracujący z MSW Wojciech Kętrzyński¹⁹¹. Relacje z działaczami Stowarzyszenia utrzymywał również jeden z najgroźniejszych konfidentów SB w środowiskach katolickich — TW „Michalski”, czyli Andrzej Micewski¹⁹².

Ze źródeł wynika, że informacje o agenturalnym uwikłaniu Rostworowskiego nie zdołały przeniknąć do środowisk katolickich (a takie

¹⁸⁶ Sprawozdanie stenograficzne z 45 posiedzenia Sejmu PRL VIII kadencji, 29 XII 1983, łam 78.

¹⁸⁷ Sprawozdanie stenograficzne z 47 posiedzenia Sejmu PRL VIII kadencji, 13 II 1984, łam 76.

¹⁸⁸ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» w dniu 15 XI 1975 r.”, Warszawa, 15 XII 1975, AIPN, 00170/911/3, k. 103; Wniosek o zawieszenie współpracy z TW „Derby”, ibidem, k. 151.

¹⁸⁹ „Notatka służbowa ze spotkania z TW «Derby» w dniu 15 XI 1975 r.”, Warszawa, 15 XII 1975, AIPN, 00170/911/3, k. 103.

¹⁹⁰ Pismo J. Majdeckiego do J. Siemaszkiewicz, Warszawa, 20 II 1974, AIPN, 00170/911/3, k. 95; Pismo J. Majdeckiego do J. Siemaszkiewicz, Warszawa, lipiec 1974, ibidem, k. 97–99; „Notatka w sprawie prac redakcji wydawnictwa «Novum» — ChSS” (autorstwa TW „Derby”), 30 V 1974, AIPN, 00170/911/4, k. 104–105; J. Majdecki, „Notatka «pro memoria» dot. rozmowy z dnia 17 V 1974 r.”, ibidem, k. 109–110.

¹⁹¹ *Nowe władze Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, „Za i Przeciw” 1977, 23, s. 3; P. Kardela, *W służbie narodu i bezpieki. Wojciech Kętrzyński (1918–1983)*, „Rocznik Mazurski” 19, 2015, s. 163–180. Teczka TW „Konrada” (W. Kętrzyńskiego): AIPN, 001043/3593.

¹⁹² „Wyciąg z doniesienia TW ps. «Soplica» z dn. 1 IV 1966 r.”, Warszawa, 8 IV 1966, AIPN, 00170/911/3, k. 82. Wykaz najważniejszej literatury dotyczącej biografii Micewskiego: A. Orzełek, *Andrzej Roman Micewa-Micewski (1926–2004)*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 3, red. R. Łatka, Warszawa 2022, s. 245–247.

przypadki się zdarzały, w ChSS domyślano się współpracy Morawskiego, a w Znaku krążyły pogłoski o kontaktach z MSW Micewskiego). Sam Rostworowski jedynie w 1959 r. zdekonspirował się przed jednym ze swoich znajomych, o współpracy poinformował też swoją żonę¹⁹³. Później jednak do końca życia nie chciał ujawnić prawdy o swojej przeszłości, nawet w rozmowach z osobami dobrze go znającymi¹⁹⁴. W rozmowie z „Myślą Polską” w 2016 r. przekonywał, że mandat poselski otrzymał tylko dzięki aktywnej pracy w lubelskim ChSS¹⁹⁵.

Współpracę ze „Stanisławem” zakończono dopiero u schyłku lat osiemdziesiątych z powodu spadku jego znaczenia politycznego. Od dłuższego czasu Rostworowski był już raczej konsultantem, a SB przypominała o wieloletnich związkach, wręczając mu okolicznościowe prezenty¹⁹⁶.

Do 1992 r. pracował jako doradca ekip rządowych w Urzędzie Rady Ministrów, zajmując się między innymi sprawą odszkodowań dla Polaków represjonowanych przez III Rzeszę. Po przejściu na emeryturę skupił się na działalności wydawniczej. Był autorem licznych książek o charakterze historycznym oraz wspomnieniowym¹⁹⁷, a także edytorem źródeł do historii rodziny i najnowszych dziejów Polski¹⁹⁸. Aktywny naukowo i publicystycznie pozostał do ostatnich lat życia. U jego schyłku sympatyzował z Prawem i Sprawiedliwością, przede wszystkim z uwagi na program gospodarczy tej partii¹⁹⁹.

Podsumowując swoją drogę życiową, Rostworowski bronił dorobku ChSS jako organizacji niewielkiej liczebnie, ale zasłużonej, która z powodu deficytów kadrowych oraz konkurencji ruchu Znak i PAX-u nie mogła

¹⁹³ Wyciąg z doniesienia informatora ps. „Student” o rozmowie ze S.J. Rostworowskim, 28 I 1959, AIPN, 00200/1127, k. 24.

¹⁹⁴ Relacja ustna A.W. Kaczorowskiego złożona w Warszawie, 16 XI 2021.

¹⁹⁵ *Katolicyzm i polityka* (1), s. 6.

¹⁹⁶ Postanowienie o rozwiązaniu współpracy z TW „Stanisławem”, schyłek lat osiemdziesiątych, AIPN, 00200/1127, k. 147–148.

¹⁹⁷ S.J. Rostworowski, *Monografia rodziny Rostworowskich, lata 1386–2012. Tacy byli i są*, t. 1–2, Warszawa 2013.

¹⁹⁸ *Nie tylko Pierwsza Brygada (1914–1918). Z dokumentów, wspomnień, listów pozostawionych przez Stanisława Rostworowskiego*, oprac. S.J. Rostworowski, t. 1: *Z Legionami na bój*, t. 2: *Przed i po kryzysie przysięgowym*, t. 3: *W adiutanturze Rady Regencyjnej*, Warszawa 1993; S. Rostworowski [ojciec], *Łuna od Warszawy*, oprac. S.J. Rostworowski, Warszawa 1989; S. Rostworowski [ojciec], *Bitwy mojego życia*, oprac. S.J. Rostworowski, Warszawa 2001; S. Rostworowski [ojciec], *Listy z wojny polsko-bolszewickiej 1918–1920*, oprac. S.J. Rostworowski, Warszawa 1995; „Dardanele”. *Delegatura WIN-u za granicą (1946–1949)*, red. S.J. Rostworowski, Wrocław 1999.

¹⁹⁹ *Katolicyzm i polityka w PRL. Rozmowa ze Stanisławem Rostworowskim, działaczem ChSS* (2), „Myśl Polska” 2017, 1 (2117), s. 6.

odegrać istotnej roli politycznej²⁰⁰. Poproszony o wskazówki dla młodych polityków Rostworowski mówił:

Zaangażowanie polityczne wymaga dużej odporności fizycznej, a także psychicznej, działacz musi liczyć się z tym, że będzie atakowany, zwalczany, że przeciwnicy będą się starali załamać go wewnątrz i poniżyć. [–] Gdy przystępuje się do jakiegoś ugrupowania, jest się mile witany i popierany przez starszych kolegów. Natomiast gdy awansuje się, ci sami ludzie mogą zwalczać kolegę niedawno popieranego i pozornie lubianego. Ważne jest, aby nie zrażać się podłością ludzi ze swego najbliższego otoczenia²⁰¹.

Mając na uwadze zarysowaną wyżej działalność autora tych słów w ChSS, nie można mieć wątpliwości, że dobrze opisują one jego własne doświadczenie. Wobec jego agenturalnego zaangażowania dwuznacznie brzmią jednak słowa odnoszące się do działalności politycznej: „sam awans polega na tym, że zwierzchnik czy przywódca odkrył, że w jego działaniu jest jakaś luka, którą należy zapęłnić aktywnym podwładnym. Ofiarowane propozycje trzeba przyjmować i w toku pełnionego stanowiska orientować się, jak swe zadania najlepiej wykonać”²⁰².

Rostworowski mówił, że najważniejsza dla polityka winna być służba idei i jej powinno być wszystko podporządkowane²⁰³. Czy istotnie jako działacz ChSS i tajny współpracownik „Stanisław” jedynie służył wyższej sprawie, czy też swym ambicjom? Zestawienie słów o wierności idei z przykazaniem politycznej lojalności dobrze oddaje wieloznaczność politycznej drogi Rostworowskiego — działacza chrześcijańskiego, który zaangażowanie w politykę łączył ze współpracą z SB. Uczynił na rzecz swych politycznych protektorów wiele koncesji, nie mógł jednak odnieść pełnego politycznego sukcesu z powodu braku całkowitej gotowości do podporządkowania komunistom. Porównanie Rostworowskiego z innymi agentami wpływu w grupach katolickich jasno dowodzi celów, w jakich MSW się nimi posługiwało i pokazuje, którzy spośród tajnych współpracowników mieli największe szanse na sukces. Majdecki nie był w stanie skutecznie umacniać swojej pozycji, ograniczał się do roli realizatora poleceń MSW i kierował się niechęcią do Frankowskiego, nie potrafił bowiem stworzyć własnej koterii. Morawski natomiast, wykazując się nie mniejszą ambicją niż Rostworowski, potrafił jednak demonstrować większą lojalność wobec resortu, gwarantował sterowność i usługowość ChSS

²⁰⁰ *Katolicyzm i polityka* (1), s. 6–7; *Katolicyzm i polityka* (2), s. 6.

²⁰¹ *Katolicyzm i polityka* (2).

²⁰² *Ibidem*.

²⁰³ *Ibidem*.

względem planów władz. Próby stworzenia własnego programu politycznego i nadmiar ideowych ambicji sprawiły, że Rostworowski przegrał walkę o stanowisko prezesa ChSS. Pokazuje to, że w przypadku ugrupowań politycznych katolików świeckich w Polsce Ludowej ich polityczni nadzorcy zawsze dążyli do ich ideowego wyjałowienia, wybierając na zarządców ludzi najbardziej użytecznych, o których można było sądzić, że nie będą sprawiać problemów. Potwierdzają to biografie Rostworowskiego, Morawskiego, ale także Janusza Zabłockiego czy Zenona Komendera.

Działalność Rostworowskiego wiele też mówi o samym ChSS jako o grupie nieumiejącej przełamać ograniczeń wynikających z wewnętrznego rozbitcia. Jej liderzy kierowali się własnymi ambicjami, ale i oportunizmem względem systemu, starając się z wyprzedzeniem realizować to, czego oczekiwali od nich polityczni protektorzy. Metodą walki politycznej było wobec tego zarzucanie konkurentom, że sprzeciwiają się polityce władz. Dzięki temu usunięto Frankowskiego, a Morawski i Rostworowski wzajemnie obrzucali się zarzutami o nieprawomyślność wobec linii ekipy Gierka. Losy ChSS odzwierciedlają też fluktuacje polityki wyznaniowej władz. Stowarzyszenie, będące efektem odchodzenia od Polskiego Października, dzięki linii Frankowskiego doskonale wpisywało się w „małą stabilizację” i stan permanentnego konfliktu między państwem a Kościołem jako dowód na to, że istnieją katolicy lojalni wobec rządu. Gdy jednak system gomułkowskiej władzy zaczął się chwiać, dokonano w nim zmiany kierownictwa na takie, które wykluczało jakiegokolwiek, choćby wyimaginowane, obiekcje wobec rządzących. Wreszcie, gdy nadszedł czas gierkowskiego „resetu” w relacjach z Kościołem, prorządowi katolicy nie stracili na użyteczności — mieli być wentylem bezpieczeństwa grupującym tych, na których władza zawsze mogła liczyć. Byli potrzebni jako alternatywa dla Wyszyńskiego, nie mogli jednak oczekiwać zbyt wiele. Rostworowski przegrał ze swą koncepcją „lewicowego katolicyzmu” z tych samych powodów, dla których PAX nie dostał zgody na przekształcenie w partię polityczną, Znak został rozbity, a Zabłocki nie mógł stworzyć partii chadeckiej — katolicy świeccy byli dla Gierka wygodnym instrumentem, nie zaś partnerem do dyskusji.

Streszczenie

Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne (ChSS) pomimo niewielkiej liczebności i wpływów stanowiło istotny czynnik w polityce władz PRL. Środowiska katolików świeckich poddane były ciągłemu nadzorowi administracyjnemu i operacyjnemu, między innymi poprzez umieszczonych w nich agentów organów bezpieczeństwa.

ChSS było prawdopodobnie najsilniej zinfiltrowaną organizacją spośród wszystkich grup katolickich. Miało to wpływ na walkę wewnętrzną w Stowarzyszeniu. Powstało ono w burzliwych okolicznościach w 1957 r. i wkrótce rozpoczęła się podjazdowa walka opozycji młodych działaczy z prezesem Janem Frankowskim, zakończona jego obaleniem w 1968 r. Otworzyło to kolejny etap konfliktu. O schedę po nowym, ale słabym prezesie Zygmuncie Filipowiczu walczyli jego współpracownicy, w tym dwaj najambitniejsi — sekretarz generalny Kazimierz Morawski i działacz lubelskiego oddziału Stanisław Jan Rostworowski.

Obaj byli tajnymi współpracownikami Służby Bezpieczeństwa. Rostworowski od 1958 r. posługiwał się pseudonimem „Stanisław”. W okresie walki z Frankowskim zaangażował się w działania wewnętrznej opozycji, a od 1968 r. rozwinął pełną działalność agenturalną. Prawdopodobnie dzięki swemu umocowaniu wszedł do Zarządu Stowarzyszenia w 1970 r. i dwa lata później został posłem. Skonsolidowało to przeciwko niemu pozostałych działaczy. Rostworowski był jednak popularny w strukturach terenowych. Dzięki protekcji władz mógł też spodziewać się wyboru na prezesa ChSS. W 1974 r. funkcję tę objął jednak Morawski. Rostworowski przegrał zapewne na skutek nadmiernych ambicji i swojej nieprzewidywalności. Jego klęska uwiarydlała fakt, że w środowiskach katolickich w PRL ludzie zdradzający tendencje do samodzielności byli eliminowani, nawet gdy współpracowali z władzami.

Stanisław Jan Rostworowski and the Christian Social Association, 1957–1974

The Christian Social Association (Chrześcijańskie Stowarzyszenie Społeczne, ChSS), despite its relatively small membership and influence, was an organisation that played a significant role in the policy of the Polish Communist authorities towards the Catholic Church. The milieu of lay Catholics was subjected to constant administrative and operational surveillance, including through agents of the security organs placed within them.

The ChSS was probably the most heavily infiltrated organisation of all Catholic groups. The level of infiltration had an impact on the internal struggle within the Association.

The ChSS was founded in turbulent conditions in 1957, and soon afterwards, a struggle began between young activists and its president, Jan Frankowski. It ended with his overthrow in 1968. His associates, including two of the most ambitious — general secretary Kazimierz Morawski and Lublin branch activist Stanisław Jan Rostworowski — fought to secure Frankowski's replacement by a new but weak president Zygmunt Filipowicz.

Both Morawski and Rostworowski were secret collaborators of the Security Service. Rostworowski was known to his handlers by the pseudonym “Stanisław” from 1958. During the struggle against Frankowski, he became involved in opposition activities. From 1968 on, he was accorded considerable freedom of action by his handlers. It is probable that this level of empowerment helped him to enter the Management Board of the Association in 1970 and become a Sejm deputy two

years later. This success was resented by other activists, who began to act collectively against him. However, Rostworowski was popular in the local structures of the association. Thanks to the patronage of the authorities, he could also expect to be elected president of the ChSS. Nonetheless, it was Morawski who, in 1974, took over the post. Rostworowski probably lost as a result of excessive ambition and his unpredictability. His defeat revealed that in Catholic circles in the People's Republic of Poland, people betraying tendencies towards independence were sidelined, even when cooperating with the authorities.

Bibliografia

Edycje źródłowe

- Marzec 1968 w dokumentach MSW, t. 2: Kronika wydarzeń, cz. 2, red. Franciszek Dąbrowski, Piotr Gontarczyk, Paweł Tomasiak, IPN-KŚZpNP, Warszawa 2015.
- Micewski Andrzej, *Katolicy w potrzasku. Wspomnienia z peryferii polityki*, Polska Oficyna Wydawnicza BGW, Warszawa 1993.
- Tajne dokumenty Państwo-Kościół 1960–1980, Aneks, Londyn 1996.
- Wacław Auleytnier. *Współpracowałem ze służbami specjalnymi PRL*, <http://labo-old.wiez.pl/wydarzenia.php?archiwum&i=526> (dostęp: 25 I 2022).
- Wyszyński Stefan, *Pro Memoria*, t. 6: 1959, red. Grzegorz Łeszczyński, Archidiecezja Warszawska, Archidiecezja Gnieźnieńska, IPN-KŚZpNP, UKSW, Warszawa 2019.
- Zabłocki Janusz, *Dzienniki*, t. 3: 1976–1986, cz. 1: 1976–1981, IPN-KŚZpNP, Warszawa 2013.

Opracowania

- Adamowicz Piotr, Kaczyński Andrzej, „Michalski” vel „Historyk”, „Rzeczpospolita” 12–13 VIII 2006, 188.
- Adamowicz Piotr, Kaczyński Andrzej, „Historyk”, „Rzeczpospolita” 12–13 VIII 2006, 188.
- Błaszak Tomasz, *Służba Bezpieczeństwa wobec Stowarzyszenia Pax i Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w województwie szczecińskim w latach 1952–1990*, w: *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy — aktywność — myśl. Studia i szkice*, red. Radosław Ptaszyński, Tomasz Sikorski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 647–655.
- „Dardanele”. *Delegatura WIN-u za granicą (1946–1949)*, red. Stanisław Jan Rostworowski, Zarząd Główny WiN-u, Wrocław 1999.
- Friszke Andrzej, *Nadzieje i złudzenia. Środowiska katolików świeckich przed i po Październiku 1956*, w: *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy — aktywność — myśl. Studia i szkice*, red. Radosław Ptaszyński, Tomasz Sikorski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 74–114.
- Friszke Andrzej, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego*, „Tygodnik Powszechny” 2006, 25.
- Friszke Andrzej, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (II). Od ściany do ściany*, „Tygodnik Powszechny” 2006, 26.

- Friszke Andrzej, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (III)*. Kontrakt, „Tygodnik Powszechny” 2006, 27.
- Friszke Andrzej, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (IV)*. W osmozie z władzą, „Tygodnik Powszechny” 2006, 28.
- Friszke Andrzej, *Tajemnice Andrzeja Micewskiego (V)*. W przeciągu, „Tygodnik Powszechny”, 2006, 29.
- Gość „Rzeczpospolitej” Andrzej Friszke. *Micewski: polityk uwikłany, autor suwerenny*, „Rzeczpospolita” 16 VIII 2006, 190.
- Gucewicz Daniel, *Dywersyjna rola Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego w ruchu katolickim (na przykładzie Gdańska)*, w: *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy – aktywność – myśl*. Studia i szkice, red. Radosław Ptaszyński, Tomasz Sikorski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 627–646.
- Kaczyński Andrzej, *Katolik w potrzasku*, „Rzeczpospolita” 12–13 VIII 2006, 188.
- Kardela Piotr, *W służbie narodu i bezpieczeństwa*. Wojciech Kętrzyński (1918–1983), „Rocznik Mazurski” 19, 2015, s. 151–180.
- Katolicyzm i polityka w PRL*. Rozmowa ze Stanisławem Rostworowskim, działaczem ChSS (1), „Myśl Polska” 2016, 51–52.
- Katolicyzm i polityka w PRL*. Rozmowa ze Stanisławem Rostworowskim, działaczem ChSS (2), „Myśl Polska” 2017, 1.
- Kuta Cecylia, *„Działacze” i „Pismaki”. Aparat bezpieczeństwa wobec katolików świeckich w Krakowie 1957–1989*, Dante, Kraków 2009.
- Kuta Cecylia, *Rola i znaczenie prasy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego*, w: *Oficjalna prasa PRL*, t. 1, red. Sebastian Ligarski, Rafał Łatka, IPN-KŚZpNP, Szczecin–Warszawa 2020.
- Kuta Cecylia, *Służba Bezpieczeństwa wobec organizacji katolickich: PAX, ChSS, PZKS*, w: *„Satelici”. „Satelickie” partie polityczne i organizacje społeczno-polityczne w Polsce (1944/1945–1989)*, red. Radosław Ptaszyński, Tomasz Sikorski, Wydawnictwo Sejmowe, Warszawa 2021, s. 154–194.
- Lenczewski Tomasz, *Historia pewnej „recenzji”*, „Przeszłość i Pamięć. Biuletyn Rady Ochrony Pamięci Walk i Męczeństwa” 2011, 38, s. 291–293.
- Nie tylko Pierwsza Brygada (1914–1918)*. Z dokumentów, wspomnień, listów pozostawionych przez Stanisława Rostworowskiego, oprac. Stanisław Jan Rostworowski, t. 1: *Z Legionami na bój*, t. 2: *Przed i po kryzysie przysięgowym*, t. 3: *W adiutanturze Rady Regencyjnej*, Egross, Warszawa 1993.
- Orzełek Ariel, *Andrzej Roman Micewa-Micewski (1926–2004)*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 3, red. Rafał Łatka, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. R. Dmowskiego i I.J. Paderewskiego, Neriton, Warszawa 2022.
- Orzełek Ariel, *From „Catholic Red Banners” to the Christian Social Association. The Evolution of the Understanding of the Socio-Political Tasks of Catholicism in the Political Reflection of Jan Frankowski (1912–1976)*, „Res Historica” 2021, 51, s. 579–609.
- Orzełek Ariel, *Jan Józef Frankowski*, w: *Słownik biograficzny polskiego katolicyzmu społecznego*, t. 1, red. Rafał Łatka, Instytut Dziedzictwa Myśli Narodowej im. R. Dmowskiego i I.J. Paderewskiego, Neriton, Warszawa 2020.
- Orzełek Ariel, *Od idealisty do katolickiego Talleyranda*. Andrzej Micewski – ideolog, działacz i gracz polityczny w środowiskach katolickich w powojennej Polsce, „Polish Biographical Studies” 2021, 9, s. 145–196.

- Orzełek Ariel, *U genezy Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego. Powstanie i rozpad pierwszego zespołu redakcyjnego tygodnika „Za i Przeciw”, „Kwartalnik Historyczny”* 126, 2019, 4, s. 721–763.
- Rostworowski Stanisław [ojciec], *Bitwy mojego życia*, oprac. Stanisław Jan Rostworowski, Rytm, Warszawa 2001.
- Rostworowski Stanisław [ojciec], *Listy z wojny polsko-bolszewickiej 1918–1920*, oprac. Stanisław Jan Rostworowski, Adiutor, Warszawa 1995.
- Rostworowski Stanisław [ojciec], *Łuna od Warszawy*, red. Stanisław Jan Rostworowski, PWN, Warszawa 1989.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Agenda PAXU na KUL-u czyli Koło Społecznie-Postępowe Studentów Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego*, Nortom, Wrocław 2015.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Konserwatyści. Dzieje ruchu zachowawczego w II RP — kres czy istnienie?*, Prohibita, Warszawa 2018.
- Rostworowski Stanisław Jan, *Monografia rodziny Rostworowskich lata, 1386–2012. Tacy byli i są*, t. 1–2, Rytm, Warszawa 2013.
- Sikorski Tomasz, „Secesja — krnąbrne dziecko odwilży”. *Geneza Chrześcijańskiego Stowarzyszenia Społecznego (październik 1956 — październik 1957)*, „Pamięć i Sprawiedliwość” 2021, 1 (37), s. 280–305.
- Sikorski Tomasz, „Sensus catholicus”. *Orientacje ideowe powojennych legalnych środowisk katolików świeckich w Polsce Ludowej. Zbliżenia i oddalenia*, w: *Sensus catholicus. Katolicy świeccy w Polsce Ludowej. Postawy — aktywność — myśl. Studia i szkice*, red. Radosław Ptaszyński, Tomasz Sikorski, Wydawnictwo Adam Marszałek, Toruń 2014, s. 39–73.
- Sikorski Tomasz, *Orientacje ideowo-polityczne środowisk katolików świeckich w Polsce (1956–1972)*, w: *Dzieje Kościoła katolickiego na Pomorzu Zachodnim*, t. 2: 1956–1972, red. Michał Siedziako, Zbigniew Stanuch, Grzegorz Wejman, IPN-KŚZpNP, Szczecin 2017.
- Sikorski Tomasz, *Węzeł gordyjski. Katolicy świeccy w PRL (1956–1989)*, IPN, Warszawa 2021.

Biogram: Ariel Orzełek (ur. 1990), dr, adiunkt w Katedrze Metodologii i Badań nad XX–XXI w. w Instytucie Historii UMCS w Lublinie. Zainteresowania badawcze: środowiska katolików świeckich w Polsce Ludowej, intelektualiści w Polsce powojennej, realizm polityczny i lewicowy katolicyzm w polskiej myśli politycznej, dzieje publicystyki polskiej, biografistyka; kontakt: ariel.k.orzelek@gmail.com.

Author: Ariel Orzełek (b. 1990), PhD, associate professor in the Department of Methodology and Research on the Twentieth and Twenty-First Centuries at the Institute of History of the Maria Curie-Skłodowska University in Lublin. Research interests: circles of lay Catholics in People’s Poland, intellectuals in post-war Poland, political realism and left-wing Catholicism in Polish political thought, history of Polish journalism, biography; contact: ariel.k.orzelek@gmail.com.